

Şiî Âlim Şerîf er-Radî'nin Hayatı ve Hadis Konusundaki Görüşleri*

Hikmet Gültekin

Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Hadis Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
hikmet.gultekin@usak.edu.tr

Öz

Hicrî IV. asır hilafet merkezi Bağdat'ın siyasî ve askeri açıdan sıkıntılar yaşadığı bir zaman dilimidir. Büveyhî sultanlarının desteklediği Şîa mezhebi güç kazanmakta, Kerh mahallesi dışında yeni Şiî bölgeleri oluşmaktadır. Bu durum Ehl-i sünnet müslümanları ciddi şekilde endişelendirmekte, bazen iki taraf arasında binlerce insanın öldüğü vahim hadiseler meydana gelmektedir. Şîa'nın Bağdat'ta gücünü artırdığı bu dönem, aynı zamanda dört temel hadis kaynağının da Bağdat'ta tamamlandığı devredir. Şîa'nın önemli âlimlerinin birçoğu bu zaman diliminde yetişmiştir. Bu dönemde Şîa'nın yetiştirdiği âlimlerden olan Şerîf er-Radî (359/970-406/1015) Nehcü'l-belâğa, Mecâzâtü'l-Kur'ân ve el-Mecâzâtü'n-nebeviyye isimli eserleriyle tefsir, hadis ve belâğât alanlarında tanınmakla birlikte aynı zamanda meşhur bir şairdir. Radî Abbasi halifeleri ve Büveyhî sultanları ile iyi ilişkiler kurmuş, hatta bir dönem halife olma arzusuna da kapılmıştır. Makalede Şerîf er-Radî'nin hayatı kısaca yaşadığı dönem ve hadisçiliği ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Şerîf er-Radî, Nehcü'l-belâğa, el-Mecâzâtü'n-nebeviyye, Hadis, Şîa

The Shia Scholar Sharif Al-Radi's Life and His Opinion on the Hadith

The 4th century of the Hegira was a time period, Baghdad, the capital of Caliphate, had political and military troubles. The Shiite sect supported by the sultans of al-Buwayhiya was winning power, new Shiite areas were formed out of the district of Kerh. This situation seriously worried the Ahl al-Sunnah Muslims, sometimes grave events were happened when thousands of people died on both sides. This period during which the Shia increased its power, was the same one the basic four hadith sources have been completed in Baghdad. Many of the important Shia wises were educated in this period. Sharif al-Radi (359/970-406/1015) trained by the Shia in this period, was known for the domain of Tafsir (interpretation of Qur'an) Hadith and Eloquence with his works called Nahj al-balāgha, Mejāzāt al-Qurān, and al-Mejāzāt al-Nabawiyya, was also as a famous poet. Al-Radi established good relations with Abbasid caliphs and sultans of Buwayhiya, once he even had the desire of being a caliph. In this article, life of al-Radi, briefly the period he lived and his work on hadith will be approached.

Keywords: Sharif al-Radi, Nahj al-balāgha, al-Majāzāt al-Nabawiyya, the Hadith, Shia

Atf

Hikmet Gültekin, Şiî Âlim Şerîf er-Râdî'nin Hayatı ve Hadis Konusundaki Görüşleri, Marife, Yaz 2016, 16/1, ss. 133-155

* Bu çalışma 28.11.2013 tarihinde sunduğumuz "Şiî Âlim Şerîf er-Radî ve Nehcü'l-belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Giriş

Hicrî III. ve IV. asırda hilafet merkezi Bağdât, Büveyhî sultanlarının etkisi altındadır. Abbasî devletinin gücü zayıflamış ve beylikler ortaya çıkmış, halife otoritesini büyük oranda kaybetmiştir. Büveyhîler'in desteklediği Şîa ile Ehl-i sünnet arasında kıyasıya bir iktidar ve mezhep mücadelesi yaşanmaktadır. Diğer taraftan Mısır Fâtımî devleti Şam, Bağdat ve Mekke'ye kadar elini uzatmakta, Bağdat'ın Şîf bölgelerinde hatta Mekke'de bile hutbeler Fatımî halifesinin adına okunabilmektedir. Böylesi bir ortamda Şîf ulema bulduğu siyasi desteğin de etkisiyle güç ve cesaret kazanmış, mezhebin ilmi altyapısı teşekkül etmiştir. Şîa'nın temel hadis kaynaklarının bu dönemde ve özellikle de Bağdât şehrinde tamamlanmış olması dönemin Bağdat'ının Şîa açısından öneminin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

1. Şîf Âlim Şerîf er-Radî'nin Hayatı

Kendisinden genellikle eş-Şerîf er-Radî diye bahsedilen Bağdatlı Şîf âlimin seçercesine uygun olarak tam adı; eş-Şerîf er-Radî¹ Ebû'l-Hasan² Zü'l-hasebeyn³ el-Aleviyü⁴ Muhammed b. et-Tahir Zî'l-menkıbeteyn (Zevî'l-menkıbeteyn)⁵ (Zü'l-menâkib)⁶ Ebû Ahmed el-Hüseyn⁷ b. Musa⁸ el-Ebraş⁹ b. Muhammed el-A'rac¹⁰ b. Musa Ebî Sebha¹¹ b. İbrahim el-Murtazâ¹² b. Musa el-Kâzım¹³ b. Ca'fer es-Sâdık¹⁴ b. Muhammed el-Bâkır¹⁵ b. Ali Zeyne'l-Âbidîn¹⁶ b. İmâm¹⁷ Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib¹⁸ en-Nakîbu el-Bağdâdî eş-Şâir'dir.¹⁹ Mûsevî nisbeti ile bilinen bir zattır.²⁰ Talibîler'in²¹ nakibi²² olup lakabı Radî Zü'l-hasebeyn²³ et-Tahir'dir. Zü'l-menâkib, dedesi Ebû Ahmed el-Hüseyn b. Musa'nın lakabıdır.²⁴

¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, IV, 414.

² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVII, 285; Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa*, IX, 216.

³ Kûhkemerî, Abdüllatif b. Ali Ekber el-Hüseynî, *Minhâcü'l-berâe mukaddimesi*, 10.

⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 243 (715).

⁵ Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa*, IX, 216; Kûhkemerî, *Minhâc*, 10.

⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, IV, 414.

⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 243 (715).

⁸ Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa*, IX, 216.

⁹ Kûhkemerî, *Minhâcü'l-berâe mukaddimesi*, 10.

¹⁰ Kûhkemerî, *Minhâc*, 10.

¹¹ Kûhkemerî, *Minhâc*, 10.

¹² Kûhkemerî, *Minhâc*, 10.

¹³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 414.

¹⁴ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 414.

¹⁵ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 414.

¹⁶ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 414.

¹⁷ Kûhkemerî, *Minhâc*, 10.

¹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 243 (715).

¹⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVII, 285.

²⁰ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 414.

²¹ Ebû Tâlib'in soyundan gelenler.

²² Başkan, temsilci.

²³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 243 (715); *A'yânü's-Şîa*, IX, 216. Radî'nin tam adı, nesebi ve hayatı hakkında bk. İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğ*, I, 32-42.

²⁴ Kûhkemerî, *Minhâc*, 27. İbnü'l-Cevzî, Radî'nin adını "Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed b. Mûsâ b. İbrâhîm b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib, Ebû'l-Hasen

Radî, hicrî 359/970 yılında Bağdat'ın Şif bölgesi olan Kerh mahallesinde doğmuş olup²⁵ hem anne hem de baba tarafından Hüseynü'n-neseb olup, Alevî-Tâlibî'dir. Radî'nin Talibîler'in nakibliğini, hac emirliğini yapmış olması ve mezâlim davalarına nezaret etmesi sebebiyle kendisine bu lakap verilmiştir.²⁶ Hz. Ali ile arasında on nesil, Mûsâ Kâzım (ö. 183/799) ile arasında beş nesil vardır.²⁷

a. Ailesi

Radî'nin babası eş-Şerif en-Nakîb et-Tâhir Zü'l-menâkib Ebû Ahmed el-Hüseyin b. Mûsâ el-Ebraş b. Muhammed el-A'rac 304 veya 307²⁸ yılında doğmuştur. Yaşadığı dönemde Abbasi ve Büveyhî'ler nezdinde itibarı yüksek bir kimsedir. O, *et-Tahir Zü'l-menâkib* lakabıyla anılmıştır.²⁹ Çünkü önemli işlerde halifeler, melikler ve emirlerin sefirliğini yapmakta ve bir işte sefirlik yaptığında onu başarıyla neticelendirmektedir. Ebû Ahmed Abbasi halifeleri ile Büveyhi emirleri, Benû Hamdân Emirleri ve daha başka kimseler arasında sefirlik görevi yapmıştır.³⁰

Büveyhî Sultanı Adudüddevle Irak'a geldiğinde önemli birisi olduğu için onu tutuklatıp Fâris Kalesi'ne hapsedmiş ve Adudüddevle ölene kadar da hapiste kalmıştır.³¹ Bir ara serbest bırakılsa da daha sonra tekrar tutuklanmış, Adudüddevle tarafından tehlikeli görülen kişilerle birlikte Şiraz'a sürülüp bir kalede³² hapsedilmiş (369/979-80)³³ ve 376 yılına kadar yedi yıl orada kalmıştır.³⁴ Meşhur Ebû İshâk es-Sâbî³⁵ (384/994) aynı dönemde Radî'nin babasıyla birlikte hapse atılan

→

el-Alevî olarak vermektedir (bk. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-ümemi ve'l-mülûk*, XV, 115 (3065).

²⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 243 (715); es-Seâlebi, *Yetimetü'd-dehr*, III, 155; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XV, 115; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVII, 285.

²⁶ Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa*, IX, 216; Kûhkemerî, *Minhâc*, 10.

²⁷ Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa*, IX, 216. İmam Mûsâ Kâzım 183/799 yılında vefat etmiştir.

²⁸ Abdülhüseyn Ahmed Emîn en-Necefi, *el-Gadîr*, IV, 181.

²⁹ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerh*, I, 32; Emînî, *el-Gadîr*, IV, 181. Radî'nin babasının lakabına 392/1001 yılında *et-Tâhir zü'l-menakabeteyn* lakabı eklendiğinde yazdığı şiir için bk. Radî, *Divân*, II, 884.

³⁰ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerh*, I, 32.

³¹ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerh*, I, 33.

³² Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa*, IX, 216.

³³ Özel, Mustafa, "Şerif er-Radî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 4; Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa*, IX, 216.

³⁴ İbn Ebü'l-Hadîd, "Adudüddevle öldüğünde Radî on dört yaşındaydı" demektedir. Bu durumda Ebû Ahmed *ikinci kez hapse atıldığında* demek istemiş olabilir. Aksi takdirde Radî'nin yaşında veya babasının hapiste kaldığı tarihlerde bir karışıklık ortaya çıkmaktadır.

³⁵ Ebû İshâk İbrâhîm b. Hilâl b. İbrâhîm Zehrûn es-Sâbî el-Harrânî 313/925 yılında Bağdat'ta doğmuş Harranlı bir ailenin çocuğudur. Başlangıçta tabîb olmak için yetiştirilmiş daha sonra edebiyata yönelmiştir. Büveyhî Sultanı Muizzüddevle ve onun oğlu İzzüddevle Bahtiyar dönemlerinde başkâtiplik görevlerinde bulunmuştur. Adudüddevle ve Bahtiyar arasındaki yazışmalarda Bahtiyar'ı öven ve Adudüddevle'yi ondan aşağı gösteren ifadeler kullanması sebebiyle Adudüddevle'nin düşmanlığını kazanmış ve Adudüddevle'nin Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra tutuklanarak hapse atılmıştır. Adudüddevle onu fillerin ayakları altına atarak öldürmek istemişse de bazı kimselerin araya girmesi sebebiyle bu kararından vazgeçmiştir. Adudüddevle'nin emriyle Büveyhîlerin tarihini anlatan kitabını yazmış ve Adudüddevle'nin "*Tâcü'l-mille*" lakabına nisbetle kitabına *Kitâbü't-tâcî* ismini vermiştir. Ebû İshâk es-Sâbî Kur'ân'ı ezberlemenin yanında müslümanlara gibi Ramazan ayında oruç tutmakla beraber atalarından intikal eden dinine sıkı bir şekilde bağlı birisidir. İzzüddevle Bahtiyar müslüman olması karşılığında ona vezirlik teklif etmişse de kabul etmemiştir. Ebû İshâk hilafette gözük olan Şerif Radî'nin en büyük destekçilerinden olup ölümü üzerine Radî onun

→

kimselerdendir. Adudüddeve'nin ölümü üzerine serbest bırakılması ile ölümüne kadar Radî'nin hayatında otuz yıl devam eden yeni bir dönem başlamıştır. Ebû Ahmed 400 yılı Cemâdilûla ayında bir Cumartesi gecesine³⁶ Bağdat'ta vefat etmiştir.

Annesi Seyyide Fâtıma bnt. Hüseyin b. Ahmed b. Hasan en-Nâsırü's-sağır el-Esam Ebi Muhammed el-Hasan b. Ali b. (Hüseyin)³⁷/ (Hasan)³⁸ b. Ali b. Ömer el-Eşraf b. İmâm es-Seccâd Ali Zeynü'l-Âbidîn b. el-Hüseyin³⁹ eş-Şehîd b. el-İmâm Ali b. Ebî Tâlib'tir.⁴⁰ Fâtıma Hanım üç göbekten İmâm Zeynü'l-âbidîn Ali b. Hüseyin'e ulaşan en-Nâsırü'l-kebîr'in torunlarından ve en-Nâsırü's-sağır diye meşhur olan Bağdat şîirlerinden Ebû Muhammed Hüseyin b. Ahmed Alevi'nin kızıdır. Radî çocuk yaşta iken babası hapse atılmış olduğundan annesinin terbiyesinde büyümüştür. Radî ve kardeşi Murtaazâ için sıkıntılı geçen bu dönemde annesi Fâtıma Hanım onu ve kardeşini ellerinden tutarak meşhur Şîi âlim Şeyh Müfîd'e (413/1022) götürmüş ve çocuklarına ders vermesini istemiştir. Şeyh Müfîd'in, *Ahkâm'un-nisâ* isimli kitabını Seyyid Radî'nin annesi için kaleme aldığı ve ona ithaf ettiği söylenmiştir.⁴¹ Radî yirmi altı yaşına vardığında annesi Fâtıma (bnt. Nâsır) Hanım (385/995) yılı Zilhicce ayında vefat etmiştir.⁴²

Radî'nin iki erkek iki de kız kardeşi vardır. Erkek kardeşlerinin isimleri, Muhammed er-Rızâ ve Ebü'l-Kasım Ali el-Murtaazâ'dır. Murtaazâ kelam, i'tizâl, şîir ve edebiyat konusunda mütebahhir, koyu bir imâmîdir.⁴³ Muhammed er-Rızâ ilim yönünden temeyyüz etmediği için kaynaklarda adı diğer kardeşleri gibi zikredilen birisi değildir.

Radî Şîa içerisinde lider konumunda olan bir aileden gelmesi sebebiyle Büveyhîler döneminde halifelik makamına geçmeye de heveslenmiştir. Ebû İshâk es-Sâbî (384/994) ve daha başkaları onu hilafete isteklendirmişlerdir.⁴⁴ Radî uzun süre halife olma ideali ile yaşamış ve bunu şîirlerine de yansıtmıştır.⁴⁵ Hilafete götüreceği yolda tanınmak için Abbasi halifesi Tâi Lillâh ile dostluk kurmuş ve onun hakkında yirmi üç methiye ve bir mersiye kaleme almıştır.⁴⁶ Ayrıca Radî Halife

→

in bir mersiye kaleme almıştır (bk. Er, Rahmi, "Sâbî, Ebû İshâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul 2008, 339).

³⁶ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 181.

³⁷ Kûhkemerî, *Minhâc*, 10.

³⁸ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerh*, I, 33.

³⁹ İbn Ebü'l-Hadîd Hz. Hüseyin'in adını zikretmemektedir.

⁴⁰ Kûhkemerî, *Minhâc*, 10.

⁴¹ Müfîd isim vermeden bu kitabını şereflî bir bayanın isteği üzerine yazdığını ifade etmektedir (bk. *Ahkâmü'n-Nisâ'*, 18-19). Ağa Büzürg et-Tehrânî, *ez-Zerî'a*'da "Allâme Nûrî kitabın dîbâcesinde bu hanımefendinin Radî ve Murtaazâ kardeşlerinin anneleri Fâtıma Hanım olduğunu yazmaktadır" demektedir (bk. Ağa Büzürg et-Tehrânî, *ez-Zerî'a*, I, 302 (1578)).

⁴² (Aralık 995/Ocak 996).

⁴³ Zehebî, *Siyeru a'lâmî'n-nübela*, XVII, 589. Radî'nin elimizdeki eserlerinden hareketle imâmîlik konusunda ağabeyi Murtaazâ'ya oranla mutedil olduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁴ Er, "Sâbî, Ebû İshâk", *DİA*, XXXV, 339.

⁴⁵ Bu arzusunu dile getirdiği bir şîiri için bk. Radî, *Dîvân*, I, 412.

⁴⁶ Özel, "Şerif er-Radî", *DİA*, XXXIX, 4. Radî'nin, Halife Tâi'ye yazdığı şîirler için bk. *Dîvân*, I, 5 (Bu şîirinde halifeyi methetmekte ve Kurban Bayramı sebebiyle tebrik etmektedir), s. 22 (İsim vermeden yazdığı bu mersiye için Tâi için yazdığı söylenmiştir. Çünkü o günlerde takip edildiği için onun ismini gizlemiştir), I, 37 (378 yılında yazdığı bu şîirinde halifeyi methediyor ve Mihricân sebebiyle onu kutluyor), I, 186 (374 yılında yazdığı bu şîirinde halifeyi methetmekte ve onun düşmanlarını zemmetmektedir), I,

→

Tâî'nin ölümünden sonra da onun için şiir yazmış⁴⁷ hatta ona "Emîrû'l-mü'minin" demekten de kaçınmamıştır.⁴⁸ Taî'den sonra hilafete getirilen Kâdir Billâh ile de dostluk kuran ve bunu devam ettiren Radî'nin hilafet makamına tamah ettiği, yazdığı birçok şiirinden anlaşılmaktadır. Radî, Kâdir Billâh ile de ilişkisini sürdürmüş ve onun için iki kaside nazmetmiştir.⁴⁹

Radî bu arada Şîî Hamdânîler'le de münasebetini sürdürmüştür. Büveyhi Sultanı Adudüddeve'nin oğlu Bahâüddeve'nin, Radî'nin babasına ve daha sonra kendisine 397 (1007) yılında "Radî zül-hasebeyn" ünvanıyla Talibî'lerin nakibliği, hac emirliği, Dîvân-ı mezâlîm reisliği gibi görevler vermesi,⁵⁰ ayrıca "eş-Şerîfû'l-celîl, eş-Şerîfû'l-ecel, Radî Zül'l-hasebeyn,⁵¹ Zül'menkabeteyn"⁵² ünvanlarıyla anılması gibi gönül alıcı şeyler ondaki hilafet arzusunun sönmesine sebep olmuş ve Bahâüddeve'nin (403/1012) vefatıyla bu arzusu tamamen sona ermiştir.⁵³ Radî, Büveyhî hükümdar, vezir, emir ve kâtipleri için kaleme aldığı elli kadar kasidenin otuz dördünü Bahâüddeve'ye tahsis etmiştir.⁵⁴

→

377; *Dîvân*, II, 598 (376 yılında yazdığı bu şiirde halifeyi methetmektedir), II, 980 (halifeyi methetmekte ve geciken bir isteği sebebiyle itabda bulunmaktadır); II, 761 (379 yılında Tâî için methiyesi ve özel meclisine kabulü konusunda izni gecikince ona itabda bulunduğu bir şiiri), II, 664 (Tâî hilafet görevinden azledilince 381 yılı Şaban ayında onun için yazdığı bir şiiri), II, 666 (393 yılı Şevval ayında Tâî'nin ölümü üzerine yazdığı mersiyesi), II, 772 (halifeyi methetmekte ve Fâris'ten dönen babasını kabulde gösterdiği güzel muamelesi sebebiyle ona teşekkür ettiği bir şiiri), II, 777 (halifeyi methetmesi ve ikramları sebebiyle ona teşekkür etmesi); II, 922 (Halife Tâî'yi methettiği ve iyiliklerinden dolayı ona teşekkür ettiği 378 târihli bir şiiri). (Not: Radî'nin görme imkanı bulduğumuz pdf formatındaki *Dîvân*'ı iki cilt olup birinci cilt 512 sayfadır. İkinci cilt sayfa numarası yeniden başlatılmayıp 512'den devam ettirilmiştir).

⁴⁷ Muhsin el-Emin, *A'yânü's-Şîa*, IX, 220. Radî'nin ölümü üzerine Halife Tâî için 393 Şevval'inde yazdığı mersiye için bk. Radî, *Dîvân*, II, 666.

⁴⁸ Radî'nin Halife Tâî'ye methiye ve ikramları sebebiyle teşekkür için yazdığı, ona Emîrû'l-mü'minin diye hitap ettiği şiir için bk. Radî, *Dîvân*, II, 777.

⁴⁹ Özel, "Şerif er-Radî", *DîA*, XXXIX, 4. 381 yılında Kadir Billah halife olunca Radî onun için bir methiye yazmıştır (bk. Radî, *Dîvân*, I, 417). Safedî'nin naklettiği bir olaya göre Radî bir gün halifenin önünde oturuyorken çenesiyle (sakalıyla) oynuyor ve onu burnuna doğru kaldirıyordu. Bunu gören halife ona, "Herhalde sen onda hilafetin kokusunu kokluyorsun" dedi. Radî de şöyle cevap verdi, "Hayır, valahi nübüvvetin kokusunu kokluyorum." Bu olayı aktaran Safedî halifenin huzurunda bu türlü şeylerin vuku bulmasını uzak bir ihtimal olarak görmektedir (bk. Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, II, 278).

⁵⁰ Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 189.

⁵¹ Zehebi, Bahâüddeve'nin 397 yılında Radî'ye nakiplik ve hac emirliği görevi verildiğini bildiren bir yazı (emirname) gönderdiğini ve bu emirname'de Radî'ye "Radî Zül'l-hasebeyn" kardeşi Murtaza'ya ise "Murtazâ Zül'l-mecdeyn" lakaplarının verildiğini kaydetmektedir (bk. Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, XXVII, 236; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 189). Radî'nin kendisine "Radî Zül'l-hasebeyn" lakabı verdiği için 398 yılı Muharrem ayında Bahâüddeve için yazdığı methiye için bk. Radî, *Dîvân*, I, 39.

⁵² Radî'nin babasının lakabına 392 yılında *et-Tâhir zül'menkabeteyn* lakabı eklendiğinde yazdığı şiir için bk. Radî, *Dîvân*, II, 884.

⁵³ Özel, "Şerif er-Radî", *DîA*, XXXIX, 4. Radî'nin halife olma arzusunun Bahâüddeve zamanında arttığı onun ölümünden sonra yok olduğu farkedilmektedir. Radî'nin Mısır halifesini methettiği iddia edilerek Halife Kâdir'e şikâyet edilmesine sebep olan şiiri ve bu sebeple halife tarafından tüm görevlerinden azledilmesi de Bahâüddeve'nin desteğinin ortadan kalkmasından sonra meydana gelen hâdiselerdir.

⁵⁴ Bk. Özel, Mustafa, "Şerif er-Radî", *DîA*, 4. Radî'nin bazı düşmanlarının Bahâüddeve'ye; Radî'nin âdeti halifelere şiir yazmaktır. O sana karşı kibirleniyor bu sebeple hiç şiir yazmadı dediği haberi kendisine ulaşınca onun için yazdığı şiir için bk. Radî, *Dîvân*, II, s. 954, s. 954, s. 963 (394 târihli şiiri), s. 587 (397 târihinde Bahâüddeve'ye yazdığı methiyesi), s. 949 (398 yılında yazdığı Bahâüddeve'yi methettiği ve onu Nevrûz sebebiyle kutladığı şiiri), Radî, *Dîvân*, I, s. 8 (381 târihinde yazdığı methiye), s. 39 (Bahâüddeve'yi methettiği ve kendisine *Radî Zül'l-hasebeyn* ünvanı verdiği için ona

→

İbnu'l-Esîr 403 yılı olaylarını anlatırken şöyle demektedir: “Bu sene Radî Bağdat'ta alevîlerin nakibliğini üstlendi ve üzerindeki (Şîilere mahsus olan) siyah elbiseleri çıkardı. Radî Tâlibîler'den üzerindeki siyah giysileri çıkaran ilk kişidir.”⁵⁵ “(Koyu bir imâmî olan) er-Radî bu arada Abbâsîler'in siyah renkli resmî görev kıyafeti içerisinde gözükmekte de tereddüt etmemiştir.”⁵⁶

Radî kendisine tevdi olunan bu görevleri bir müddet yerine getirmiş, Mısır Fatimî Halifesi hakkında yazdığı iddia edilen ve bir beytinde: “*Mısır'da Alevi halifesi varken, ben düşman diyarında zillet elbisesi mi giyeyim!*” dediği şiir Halife Kâdir'in kulağına ulaştığında Ebû Bekir el-Bâkillânî'yi onun babasına göndermiş ve kendisini kınamıştır. Ancak babası kendisine şiiri sorduğunda inkâr etmiş ve kendisinin böyle bir şiir yazmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Halife bir toplantı düzenlemiş, toplantıya Radî'yi de çağırıp ona Abbasi hükümetinden duyduğu rahatsızlığın ve nefretin sebebini sormak istemiştir.

İbn Ebü'l-Hadîd'in naklettiğine göre, Halife Kâdir Billâh bir meclis akdeder ve bu meclise Radî'nin babası Ebû Ahmed, kardeşi Murtazâ, kadılar, fakihler ve daha başka kimseleri çağırır. Halife mecliste Radî'nin Mısır (Fatimî) Meliki için yazdığı şiiri açıklar⁵⁷ ve Radî'nin babasına şöyle der:

“Oğlun Muhammed'e de ki, biz onun hangi işini önemsemedik, bizden ne zulüm gördü, memleketimizde hangi zulme dâcâr oldu, Sahibu Mısır ona ne (iyilik) yaptı? Şayet onun yanına gitse bizim yaptığımızdan daha çok şey mi yapar onun için? Biz ona nakîblik, mezâlim ve hac emirliğini verip onu Hicaz'a vekil yapmadık mı? Mısır'ın Sahibi ona daha çok şey mi sağlayabilir ki, zannetmiyorum. Ona sadece Mısır Talibîleri'nin nakîbliğini verebilirler.”

Ebû Ahmed: “Biz bu güne kadar ondan bu şiiri işitmedik ve onun yazısıyla yazılmış olarak da görmedik. Belki bazı düşmanları yazmış ve ona nisbet etmişlerdir” deyince, Halife Kâdir: “Şayet dediğin gibiyse Divan Defteri'ne Mısır Meliklerinin nesebini karalayan bir yazı yaz (imzala), oğlun Muhammed (Radî)'de yazsın” der. Bu olaya Ebû Ahmed ile birlikte oğlu Murtazâ ve mecliste hazır olanlar şahit olurlar.⁵⁸ Mecliste bulunan kadılar, âlimler Dîvân Defteri'ne Mısır halifesinin nesebini karalayan yazıyı yazıp imzalarlar. İbnü'l-Esîr'in verdiği bilgiye göre imzalayanlar arasında Radî'nin babası, kardeşi Şerif Murtazâ ve hocaları Şeyh Müfid de vardır.⁵⁹ Ebû Ahmed ve Murtazâ Divan Defteri'ni (toplantıya katılmayan) Radî'ye gö-

→

teşekkürlerini arzettiği bir şiir, 398 Muharrem târihli), 109 (Bahâüddeve'nin oğlu Ebû Mansur'un 398 yılı Şaban ayında ölünce yazdığı taziye), s. 210 (Bahâüddeve'yi methettiği 403 târihli bir şiiri).

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 242.

⁵⁶ Muhammed Ali Emir-Muezzi, “İmâmî Şîilik'te Hadisin Sıhhat Kıstasları ve Fakih'in Otoritesine Dair Değerlendirmeler”, trc. M. Ali Sönmez, *UÜİFD*, 12/2 (2003): s. 330. *Koyu bir imâmî* ifadesi makale yazarına ait olup tartışılabilir. Bizim gördüğümüz kadarıyla Radî eserlerinde kardeşi Murtazâ kadar keskin ve ötekileştirici bir dil kullanmamakta ve ihtilâflı konulara girmemeye özen göstermektedir. Bu velev ki halife olma arzusu veya başka bir amaca matuf olsa bile o, Murtazâ'ya kıyasla mutedil birisidir.

⁵⁷ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerh*, I, 38.

⁵⁸ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerh*, I, 39.

⁵⁹ İbnü'l-Esîr (ö. 630/1232) *Târihi*'nde divana imza atan bazı Sünnî ve Şîî âlimlerin isimlerini saymaktadır ki *Radî*, *Murtazâ* ve *Müfid*'in adı da bunların arasındadır (bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 236).

türürler ve aynı şekilde onun da yazmasını isterler, ancak o şiirin kendisine ait olmadığına dair yemin eder ve yazıyı imzalamaktan imtina eder. Babası onu yazması için zorlayınca: “Ben Mısır dâîlerinin⁶⁰ taşkınlık yapmalarından korkarım; çünkü onlar bunu biliyorlar” der. Babası: “Hayret seninle aralarında 600 fersah mesafe bulunanlardan korkuyorsun da aranızda 100 zira’ olandan (Halife Kâdir’den) korkmuyorsun” der. Daha sonra baba Ebû Ahmed ve Şerif Murtazâ Halifeyi teskin etmek için Radî ile konuşmayacaklarına dair yemin ederler. Ancak Halife bir müddet sonra Radî’yi görevlerinden alır⁶¹ ve onun yerine Muhammed b. Ömer en-Nehrusâbusî’yi atar.⁶² Bu zat Radî’nin eniştesi ve aynı zamanda Nakiblik görevi konusunda onun muarızlarından. Halife Radî’yi görevlerinden azledince nakiplik görevini ona tevdi etmiştir.⁶³

b. Hocaları

Şerif Radî’nin hocaları arasında Ehl-i sünnet ve Mu‘tezile’ye mensup olanlar da vardır.⁶⁴ Muhtemelen Radî ders aldığı bu hocalarından da etkilenmiştir. Hatta Radî’nin hocaları arasında Ehl-i sünnet âlimlerin bulunması onu kaynak kullanımında Ehl-i sünnet’in kaynaklarından istifade etmeye sevk etmiştir diyebiliriz. Radî’nin bilinen hocaları eserlerinde ismini verdiği kimselerdir. Ancak bu hocalardan Ebû’l-Feth Osmân b. Cinni Mevsilî (392/1001) ve Şeyh Müfid (413/1022) gibi bazıları uzun yıllar ona hocalık yapmış ve temel eğitimi boyunca Radî onlardan istifade etmiştir. Radî önem verdiği hocalarını eserlerinde sıkça zikretmekte ve onlara atıfta bulunmaktadır.⁶⁵ Radî’nin hocası olarak zikredilen isimler şunlardır:

⁶⁰ Dâî, davetçi manasına gelmekle beraber, bu kişilerin gerektiğinde kendilerini eleştirenlere suikast düzenledikleri veya suikastçılar için de bu kelimenin kullanılabilirdiği anlaşılmaktadır.

⁶¹ Radî’nin görevden azledilmesi üzerine yazdığı bir şiiri için bk. *Divân*, II, 699, 384 Zülka’de.

⁶² İbn Ebû’l-Hadîd, *Şerh*, I, 39. İbn Ebû’l-Hadîd bu zatın adını “محمد بن عمر النهري ساسي” olarak “ye” ile vermektedir. Ancak bu müstensihlerden veya matbaadan kaynaklanan bir hatadır. Çünkü Nehrusâbus Kûfe’nin köylerinden birisidir (bk. Sem’ânî, *el-Ensâb*, V, 544; Suyûtî, *Lübbüllübâb ilâ tahrîri’l-ensâb*, II, 308). İbnü’l-Esîr daha önce Radî’nin babası yerine atanan nakibin adını “Ebû’l-Hasen en-Nehrusâbusî-Abû الحسن النهري ساسي” olarak vermektedir (bk. İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 105).

⁶³ Kûhkemerî, *Minhâc*, 25. *A’yânü’ş-Şîa* müellifi Muhsin el-Emin daha sonra Radî’nin de bu defteri yazıp imzaladığına dair iddiaları kabul etmemekte ve şöyle demektedir: “Bazı müerrihler defteri Radî’nin de yazdığını/imzaladığını söylüyorlarsa da bu doğru değildir. Muhsin el-Emin buna delil olarak da Radî’ye isnat edilen ve nakiplik görevinden alınmasına sebep olduğu söylenen şiiri zikretmektedir” (bk. Muhsin el-Emin, *A’yânü’ş-Şîa*, IX, 218). Ancak şu unutulmamalıdır ki Radî bu şiirin kendisine ait olduğunu kabul etmemiştir. Her ne kadar bazı eserlerde bu şiir Radî’nin şiiri olarak veriliyorsa da bunu kesin doğru olarak kabul etmek mümkün değildir. Radî’nin divan defterini imzalamadığına delil olarak nakiplik görevinden alınması zikredilse belki daha tutarlı bir gerekçe olabilir (bk. Muhsin el-Emin, *A’yânü’ş-Şîa*, IX, 218).

⁶⁴ Radî’nin hocalarının hayatı ve mezhepleri konusunda daha geniş bilgi için bk. Gültekin, Hikmet, *Şii Âlim Şerif er-Radî ve Nehcü’l-belâğâ İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri* (basılmamış doktora tezi), 127-135.

⁶⁵ Burada dikkatimizi çeken bir ayrıntıyı zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz: Şeyh Müfid Radî’nin önemli hocalarından olmasına rağmen Radî onun adını eserlerinde pek zikretmemektedir. Bunun nedeni Müfid’in Şiilik konusunda aşırılığı ve Ehl-i sünnet müslümanlar tarafından pek hoş karşılanmaması veya bir başka sebep olabilir.

Ebû Saîd Hasan es-Sîrâfî (368/978) (Ebû Saîd el-Hasen b. Abdullah b. el-Merzubânî en-Nahvî)⁶⁶; Ebû Ali el-Hasan b. Ahmed b. Abdülğaffar⁶⁷ en-Nahvî el-Fârisî (377/987)⁶⁸; Ebû Ubeydullâh⁶⁹ Muhammed b. İmrân el-Merzubânî (384/994)⁷⁰; Ebû Muhammed eş-Şeyhül-Akdem Hârûn b. Mûsâ (b. Ahmed eş-Şeybânî) et-Tel'akberî (385/995)⁷¹; Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî Mevsilî (392/1001)⁷²; Ebû Yahyâ Abdurrahîm b. Muhammed, İbn Nubâte diye maruftur (374/984)⁷³; Şeyh Müfid (413/1022) (Ebû Abdullah el-Müfid Muhammed b. Muhammed İbnu'l-Mu'allim)⁷⁴; Ebû'l-Hasan Ali b. İsa er-Rib'î en-Nahvî el-Bağdâdî (420/1029)⁷⁵; Ebû'l-Hasen kâdilkudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr el-Hemedânî eş-Şafiî el-Mu'tezilî (415/1024)⁷⁶; Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Havârizmî (403/1012)⁷⁷; Ebû Hafs Ömer b. İbrahim b. Ahmed el-Kinânî (390/999)⁷⁸; Ebû'l-Kâsım İsâ b. Ali b. İsâ b.Dâvûd b. el-Cerrâh (391/1000)⁷⁹; Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed el-Esedî el-Ekfânî (405/1014)⁸⁰; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed b. Muhammed et-Taberî el-Fakîh el-Mâlikî (393/1002)⁸¹; Ebû'l-Hasan Ali b. İsâ er-Rummânî⁸²; Sehl b. Ahmed b. Abdullah b. Sehl ed-Dîbâcî (385/995)⁸³

c. Talebeleri

Şerif Radî'nin yaşadığı dönemde Müfid ve Murtazâ gibi önde gelen Şîî âlimler hayattadırlar. Bu nedenle Radî'nin onlar ayarında ders veren ve rağbet gören birisi olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Araştırmalarımızda

⁶⁶ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 183; Kûhkemerî, *Minhâc*, 34; Azîz Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb fî hayati ve şî'ri eş-Şerîf er-Radî*, 99.

⁶⁷ Radî, *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 127.

⁶⁸ Azîz Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb fî hayati ve şî'ri eş-Şerîf er-Radî*, 99. Radî'nin bu hocasının ismini *el-Mecâzât*'ta kendisinin zikrettiği şekilde yazdık.

⁶⁹ Radî, *el-Mecâzât*, 217, 218.

⁷⁰ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 183; Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb*, 98. Zikredilen her iki müellif te bu hocasının adını Ebû Abdullâh b. İmrân el-Merzubânî olarak vermektedirler. Bu bir yanlışlık olsa gerekir. Çünkü Radî *el-Mecâzât*'ta bu hocasının adını Ebû Ubeydullâh olarak zikretmektedir.

⁷¹ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb*, 99.

⁷² Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb*, 97.

⁷³ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Kûhkemerî, *Minhâc*, 33. Bu zatın adı hocaları arasında zikredilmekle beraber şüphelidir (bk. Gültekin, Hikmet, *Şîî Âlim Şerîf er-Radî ve Nehcül-belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri* (basılmamış doktora tezi), 130-131).

⁷⁴ Kûhkemerî, *Minhâc*, 34; Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb*, 98.

⁷⁵ Radî, *el-Mecâzât*, 68, 389.

⁷⁶ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb*, 97; Kûhkemerî, *Minhâc*, 33.

⁷⁷ Bk. Radî, *el-Mecâzât*, 85, 145.

⁷⁸ Radî, *el-Mecâzât*, 242.

⁷⁹ Bk. Radî, *el-Mecâzât*, 241 (195. hadisi şerh ederken).

⁸⁰ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 185; Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb*, 99.

⁸¹ Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁸² Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁸³ Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb*, 99. Radî'nin hocalarından Ehl-i sünnet'e mensup olanlara misal olarak şu isimleri verebiliriz: Ebû Saîd Hasan es-Sîrâfî (ö. 368/978), Ebû Abdullah Muhammed b. İmrân el-Merzubânî (ö. 384/994), Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed eş-Şafiî el-Mu'tezilî (ö. 415/1024) (Mu'tezilî ve Şafiî), Ebû Bekir Muhammed b. Musa el-Harizmî (ö. 403/1012), Ebû Hafs Ömer b. İbrahim b. Ahmed el-Kinânî (ö. 390/999), Ebû'l-Kâsım İsâ b. Ali b. İsâ b.Dâvûd b. el-Cerrâh (ö. 391/1000), Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed b. Muhammed et-Taberî el-Fakîh el-Mâlikî (ö. 393/1002). Bu isimler Radî'nin bilinen hocalarının çoğunluğunu teşkil etmektedir.

Radî'nin ders olarak hangi kitapları okuttuğu konusunda bir bilgiye ulaşamadık. Kendisi de eserlerinde talebelerinin adını vermemektedir. Radî'nin talebesi olarak ismi zikredilenler; sonraki dönemlerde öğrencilere verilen icazetlerde geçen isimlerden hareketle tespit edilmiştir. *DİA İslam Ansiklopedisi* Radî'nin talebelerini zikrederken şu isimleri vermektedir: "Öğrencileri arasında onun yanında müslüman olan şair Mihyâr ed-Deylemî ile Ebû Ca'fer et-Tûsî (460/1068), Ahmed b. Ali b. Kudâme, Muhammed b. Muhammed el-Ukberî sayılabilir."⁸⁴

Bu isimlerden *Tûsî*'nin Bağdat'a geliş tarihi Radî'nin ölümünden iki yıl sonra 408'dir. Bu nedenle o el-Emîni'nin *el-Gadîr*'de zikrettiği gibi Radî'nin talebelerinden değil ondan rivayette bulunanlardandır.⁸⁵ el-Emîni *el-Gadîr*'de Radî'nin dokuz talebesinin adını, Abdüllatîf Kûhkemerî ise on üç talebesinin adını zikretmektedir. Ayrıca kendisine ait bir medresesi bulunan ve talebelerinin maiyetlerine de yardımcı olan Radî'nin talebelerinin kaynaklarda ismi zikredilenlerden çok daha fazla olduğu muhakkaktır. Radî'nin talebeleri arasında sayılan isimler şunlardır:

Ca'fer b. Muhammed b. Ahmed ed-Dûristî⁸⁶ er-Râzî⁸⁷; eş-Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Hulvânî⁸⁸; el-Kâdî Ebü'l-Me'âlî Ahmed b. Ali b. Kudâme (486/1093)⁸⁹; Ebû Zeyd es-Seyyid Abdullâh b. Ali Keyâbîkî b. Abdullah b. İsâ b. Zeyd b. Ali el-Hüseynî el-Kecî el-Curcânî⁹⁰; Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ahmed en-Neysâbüri el-Huzâî⁹¹; Ebû Mansûr Muhammed b. Ebi Nasr Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn b. Abdülaziz el-Ukberî el-Mu'addel⁹²; el-Kâdî es-Seyyid Ebü'l-Hasan Ali b. Bündâr b. Muhammed el-Hâşimî⁹³; eş-Şeyh el-Müfid Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ahmed b. el-Hüseyn en-Neysâbüri el-Huzâî⁹⁴; Ebü'l-Hasan Mihyâr b. Merzûye ed-Deylemî el-Bağdâdî eş-Şâir (428/1037)⁹⁵; Ebü'l-Ea'z Muhammed b. Hümam el-Bağdâdî⁹⁶; el-Aleviyye es-Seyyide en-Nakiyye bnt. el-Murtazâ⁹⁷; Ebû Nasr Abdülkerim b. Muhammed b. ed-Dîbâcî.⁹⁸

⁸⁴ Özel, "Şerîf er-Radî", *DİA*, XXXIX, 4.

⁸⁵ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 185; Kûhkemerî, *Minhâc*, 35.

⁸⁶ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184.

⁸⁷ Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁸⁸ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁸⁹ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Kûhkemerî, *Minhâc*, 34. Emîni birçok âlimin icâzetinde adının geçtiğini söylemektedir. Ancak Radî'nin 406 yılında vefat ettiğini göz önünde bulundurduğumuzda bu zatın Radî hayattayken ancak çocuk denebilecek bir yaşta olduğu anlaşılmaktadır. Şayet doksan sene yaşamış olsa bile Radî öldüğünde ancak on yaşında olacağı için Radî'den temel kaynakları okuyan bir talebesi olması pek mümkün gözükmemektedir.

⁹⁰ Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁹¹ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁹² Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁹³ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁹⁴ Emîni, *el-Gadîr*, IV, 184; Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁹⁵ Kûhkemerî, *Minhâc*, 34. Mecûsi iken 394/1003 târîhinde müslüman olmuştur. İbnü'l-Esîr (ö. 630/1232) *el-Kâmil*'de eş-Şerîf er-Radî'nin arkadaşı olduğunu söylemekte (bk. *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 456). Kûhkemerî ise Mihyâr'ın, Radî'nin kölesi olduğunun da söylendiğini ifade etmektedir.

⁹⁶ Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁹⁷ Kûhkemerî, *Minhâc*, 34.

⁹⁸ Kûhkemerî, *Minhâc*, 35.

d. Ölümü

Şerîf Radî 406 yılı⁹⁹ altı Muharrem Pazar günü (26 Haziran 1015)¹⁰⁰ Bağdat'ta vefat etmiştir.¹⁰¹ Safer ayında öldüğünü söyleyenler de vardır.¹⁰² Bununla birlikte müellifler onun ölümüyle ilgili olarak değişik târihler vermektedirler; İbnu'l-Cevzî, İbnu'l-Esîr ve es-Safedî gibi müellifler 406¹⁰³, İbn Ebü'l-Hadîd 404 yılı Muharrem ayı tarihini vermektedir.¹⁰⁴ Şeyh Abbas el-Kummî ise 47 yaşında öldüğünü söylüyor ki bu durumda vefat yılı 406 olmaktadır.¹⁰⁵

2. Radî'nin Siyasi ve Sosyal Açından Yaşadığı Dönem ve Yöneticilerle Münasebeti

Şerîf Radî'nin yaşadığı dönemde Bağdat'ın hâkimiyeti Şîî Büveyhîlerin elindedir. Halife Büveyhi Sultanına karşı gelememekte onun aksine bir karar verememektedir. Büveyhi Sultanı Tâî Lillâh'ın hazinesine el koymuş, onu görevden azletmiş ve yerine Kâdir Billâh'ı getirmiştir. Bu dönemde Bağdat'ta Kerh gibi Şîî bölgelerde hutbeler Mısır Halîfesi Hâkim Biemrillah adına okunmaktadır. Mekke, Musul, Kûfe ve Enbâr'da bile durum aynıdır. Kâdir Billah Mekke şerifine çeşitli vaatlerde bulunmasına rağmen hutbeyi kendi adına okutamamıştır. Yine bu dönemde Büveyhîlerin de desteğini alan Şîîlik gelişmiş ve Bağdat'ın Kerh Bölgesi dışında yeni Şîî bölgeleri de oluşmuştur.¹⁰⁶

Şîîlerle Sünniler arasındaki bu olayları başlatan en önemli etken Büveyhi Sultanı Muizzüddevl'e'nin (334-356/946-967) bazı uygulamalarıdır. Muizzüddevl'e 10 Muharrem 352 (8 Şubat 963) günü bütün Bağdat halkının çarşı ve dükkânlarını kapatmalarını, kadın erkek herkesin siyahlar giyerek şehirde dolaşmasını ve Hz. Hüseyin için mâtem tutulmasını emretmiştir. Ehl-i sünnet Bağdat halkı, Şîîler bir hayli güçlendiği ve Muizzüddevl'e de onlardan yana olduğu için bu emre uymak zorunda kalmışlardır.¹⁰⁷ Muizzüddevl'e 18 Zilhicce 352'de (7 Ocak 964) *Gadîr-i Hum* gününün bayram olarak kutlanmasını emretmiş, bu maksatla şehir süslenecek gece gündüz şenlikler yapılmıştır.¹⁰⁸ Dükkân ve Pazar yerleri açık tutulmuş ve çeşitli etkinlikler tertip edilmiştir. Bu gecenin sabahına kadar İmâmların kabirlerinin bulunduğu Kureyş Mezarlığı ziyaret edilmiş ve burada namazlar kılınmıştır.¹⁰⁹

⁹⁹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, II, 279; Emînî, *el-Gadîr*, IV, 210.

¹⁰⁰ Kûhkemerî, *Minhâc*, 10.

¹⁰¹ Emînî, *el-Gadîr*, IV, 210.

¹⁰² Safedî, *el-Vâfi*, II, 279.

¹⁰³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XV, 119; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 261; Safedî, *el-Vâfi*, II, 279.

¹⁰⁴ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerh*, I, 41.

¹⁰⁵ Kûhkemerî, *Minhâc*, 14.

¹⁰⁶ Küçükbaşçı, Mustafa Sabri, "Kâdir-Billâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIV, 127.

¹⁰⁷ Merçil, Erdoğan, "Büveyhiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, VI, 498.

¹⁰⁸ Merçil, "Büveyhiler", *DİA*, VI, 498.

¹⁰⁹ Korkmaz, Sıddık, "Nehcü'l-belâğa'nın Müellifi ve Metni İle İlgili Problemler", *SÜİFD*, 12/2-2007, 166. Çadır-i Hum meselesi bazı Şîî müellifler tarafından, hadisler uydurularak Hz. Peygamber dönemine taşınmış, onların bu tür iddialarına aynı metotla Ehl-i sünnet müellifler de cevap verme yoluna gitmişlerdir. Söz konusu rivayetlerin değerlendirmesini içeren çalışmalar olmak üzere bk. Adnan

“Daha sonraki yıllarda da Şîiler bu günlerde büyük merasimler düzenlemişler ve bu uygulamalarını sürdürmüşlerdir. Hz. Hüseyin adına genel bir yas günü ilan edilen bu günde, dükkân ve pazaryerlerinin kapatılması, alışverişe son verilmesi gibi adetlerin yanı sıra giyilmesi rahatsız edici olan kıllardan dokunmuş elbiseleri giyme âdeti de başlatılmıştır. Yine bu gün için kadınlar saçlarını dağıtıp yüzlerini siyahlara boyayarak sokaklara dökülmüş, feryatlarla ağlayarak elbiselerini parçalayıp yüzlerini dövmüşlerdir. Şîilerin uygulamaya koyduğu bu yeni adet daha sonra da sürdürülmüş, Sünnilerle birçok alanda mezhebi rekabete girilmiştir.”¹¹⁰ Fatımî halifesi Şam vb. kendi hâkimiyetinin söz konusu olduğu yerlerde teravih namazının cemaatle kılınmasını bile yasaklamıştır.¹¹¹ Bu arada Fatımî halifesinin ihdas ettiği Gadîr-i Hum kutlamaları ve Kerbelâ için yas tutulmasına karşı Sünniler de alternatif kutlama ve yas günü ihdas etmişlerdir.¹¹² İbn Kesîr'in dediği gibi ihdas edilen bu uygulamalar hem bidat hem de tarih olarak yanlışlıklar içeren uygulamalardır.¹¹³

İbn Kesîr'in naklettiğine göre 362/972 yılında Sünnilerden bir adamın dövülerek öldürülmesi üzerine çıkan olaylarda Şîî Kerh Mahallesi ateşe verilmiş, birçok dükkân ve meşid yanmış, ölenlerin sayısı ise on yedi bine ulaşmıştır.¹¹⁴

Zaman zaman halk arasında patlak veren bu olaylarda Şîî-Sünnî tartışmalı konuları; Şîîlerin sahâbeye sövmesi, imamet-hilafet meselesi, Kur'ân'ın tahrif edildiğine dair iddialar, Müfit¹¹⁵ ve Murtazâ¹¹⁶ gibi lider konumundaki Şîî âlimlerin tavrı, Büveyhiler'in desteğiyle Şîa'nın yayılması ve Ehl-i sünnet'in özellikle hilafet merkezinde yaşadığı mevzi kaybı birer etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bağdat'ta ortaya çıkan otorite boşluğu mezhep taassubu yanında, eşkıyalık ve yağma olaylarına da dönüşmüştür. Hatta Hristiyanlar ve kiliseler de olaylardan nasibini almıştır.¹¹⁷ Kötü niyetli kimseler fırsatı ekonomik kazanca dönüştürmüşler, bir rıtl ekmek kırk dirhemden satılır olmuştur.¹¹⁸ Bazı yıllar öyle olmuştur ki Bağdat'tan bir kişi bile hacca gidememiştir.¹¹⁹

3. Eserleri ve İlmî Kişiliği

Radî meşhur bir şair olmanın yanında Kur'ân ve hadislerde mecaz konulu çalışmalarıyla tanınan bir müelliftir. Bu konularda onun *Telhîsü'l-Beyân an Mecâzâtî'l-Kur'ân* (*Telhîsü'l-Beyân an Mecâzi'l-Kur'ân*) ve *Mecâzâtü Âsâri'n-*

→

Demircan, *Ğadir-i Hum Olayı*, İstanbul, 1996, 19 vd.; Hayati Aydın, *Ğadir-i Hum*, İstanbul 2001, 17 vd. (Sıddık Korkmaz'ın makalesinden naklen).

¹¹⁰ Korkmaz, “Nehcü'l-belâğ'a'nın müellifi”, s. 167.

¹¹¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, II, 153.

¹¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 94; Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, XXVII, 25.

¹¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XI, 373.

¹¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, XI, 307-308.

¹¹⁵ Zehebî'nin verdiği bilgiye göre Haşimîler 398/1007 yılında Müfid'i kastederek camisini basmışlar ve Müfid zor kurtulmuştur. Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, XXVIII, 238.

¹¹⁶ 416/1025 yılında Murtazâ'nın evi yıkılmış ve kendisi başka bir eve geçmek zorunda kalmıştır (bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 23).

¹¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 400.

¹¹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 94.

¹¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 7-8.

nebeviyye (el-Mecâzâtü'n-nebeviyye) isimli eserleri meşhurdur. Radî'nin kaleme aldığı kitapların sayısı kaynaklarda farklı zikredilmektedir.¹²⁰ el-Emînî ona nisbet edilen on sekiz adet kitap adı zikretmektedir.¹²¹ Bu kitaplar arasında Radî'nin şöhretine en çok katkıda bulunan hiç şüphesiz ki *Nehcü'l-belâğa* isimli eseridir. Bu kitap Hz. Ali'nin hutbeleri, mektupları ve hikmetli sözlerden oluşmaktadır.

Hadis ilmi ile ilgili eserlerine gelince Şerîf Radî'nin hadis anlayışı konusunda bize en fazla malzeme sunan eseri *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*'sidir. Bu eser 446 sayfadan oluşmakta ve toplam 361 hadis şerh edilmektedir. Radî bu eserinde genellikle edebî tahliller yapmakla beraber gerek gördüğü yerlerde fıkıh ve kelam konularına da girmekte, zaman zaman bazı kimselerin görüşlerine itirazlarda bulunmaktadır.

el-Mecâzâtü'n-nebeviyye'de dikkatimizi çeken bir diğer özellik te Radî'nin bu eserinde bazı hocalarının ve onlardan okuduğu kitapların isimlerini zikretmesi, usul konularına dair bazı kaidelere işaret etmesidir.

Diğer bir diğer husus ise *el-Mecâzât*'ta şerh edilen hadislerin büyük bir çoğunluğunun Ehl-i sünnet'in kaynaklarında geçen hadisler olmasıdır. Ayrıca Radî İmâmların sözünü Şîî anlayıştaki gibi merfû hadis yerine koyarak zikretmemekte ve şerh ettiği hadisler arasında böyle bir rivayete de yer vermemektedir. Bu açıdan baktığımızda onun bilinen anlamda bir Şîî hadisçisinden farklı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Radî *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*'de üç yerde *Nehcü'l-belâğa*'ya atıfta bulunmaktadır.¹²² Bu durumda Radî *el-Mecâzât*'ını *Nehcü'l-belâğa*'dan sonra yazmış demektir. *Nehcü'l-belâğa*'nın yazımı yaklaşık on beş sene sürüp Radî'nin ölümünden altı yıl önce 400 yılı Receb ayında tamamlandığına göre¹²³ *el-Mecâzât*'ındaki görüşlerinin onun son görüşleri olduğunu söyleyebiliriz. Eserleriyle ilgili bu kısa bilgilerden sonra, Radî'nin hadisçiliğini ana başlıklar halinde inceleyebiliriz.

¹²⁰ Şia'nın kadim rical âlimlerinden Necâşî (ö. 450/1058) Radî'nin on iki kitabının adını vermekte ve şiiirleri olduğuna işaret etmektedir (bk. Necâşî, *Fihrist*, 340 (1065). *Mecelletü türâsinâ* Şerif Radî özel sayısında kitap sayısı on beş olarak verilmektedir. bk. *Mecelletü türâsinâ*, C. 5, 282.

¹²¹ Emînî, *el-Gadir*, IV, 198-199. Radî'ye ait olduğu kaydedilen kitaplar şunlardır: 1-Nehcü'l-belâğa 2-Hasâisü'l-Eimme 3-Mecâzâtü Âsârü'n-nebeviyye (el-Mecâzâtü'n-nebeviyye) 4-Telhîsü'l-beyân an mecâzâtü'l-Kur'ân (Telhîsü'l-beyân an mecâzi'l-Kur'ân) 5-Hakâikü't-Te'vîl fî müteşâbihî't-Tenzil (Hakâikü't-Tenzil) 6-Kitâbü mâ dâre beynehû ve beyne Ebî İshâk es-Sâbî mine'r-resâil (Kitâbü'r-resâil) 7-Kitâbü'z-ziyâdât fî şî'ri Ebî Temmâm 8-Muhtârü şî'ri Ebî İshâk es-Sâbî 9-Müntehabu şî'ri İbni'l-Haccâc "el-Hüsn min şî'ri'l-Hüseynin" / "Kitâbü'l-ceyyid min şî'ri İbni'l-Haccâc (İbni'l-Haccâc Büveyhiler döneminin ünlü şairlerindendir.) 10-Kitâbü ta'liki hilâfi'l-fukahâ 11-Ta'likü'l-İzâh (Ebû Ali el-Farisî'nin nahivle ilgili "*el-İzâh*" kitabına ta'lik) 12-ez-Ziyâdât fî şî'ri İbni'l-Haccâc 13-Kitâbü ahhârî kudâti Bağdâd 14-Sîretü Ebî Tâhir 15-Dîvanu şî'r (Şiirlerini topladığı divanı) 16-Tayfu'l-hayâl 17-İnşirâhu's-sadr fî muhtârât mine'ş-şî'r 18-Kitâbü'r-resâil 19-Me'âni'l-Kur'ân. Bazıları *Tefsîrü'l-Kur'ân* diye bir kitap daha nisbet ediyorlarsa da bunun sayılanlardan farklı bir kitap olduğu şüphelidir. Nitekim Emînî *el-Gadir*'de, "Bu tefsir muhtemelen daha önce zikri geçen kitap "*Hakâikü't-te'vîl fî müteşâbihî't-Tenzil (Hakâikü't-Tenzil)*" olsa gerektir" demektedir.

¹²² Radî, *el-Mecâzât*, 67, 199, 251.

¹²³ Tehrânî, *ez-Zerîa*, XXIV, 413.

4. Hadisçiliği

Şerîf Radî'nin yaşadığı dönem, hadis ilminin ana kaynaklarının yazıldığı yani tedvîn ve tasnif dönemlerinin bittiği bir zaman dilimidir. Hatta hadis usulüne dair ilk sistematik ve müstakil eser olarak kabul edilen "*el-Muhaddisu'l-fâsıl bey-ne'r-râvî ve'l-vâ'î*" isimli eseri te'lif eden Hasen b. Abdurrahmân er-Râmhürmûzî'nin 360/971 yılında vefat ettiği göz önünde bulundurulursa, bu dönemde Ehl-i sünnet'in hadis usulü ve ıstılahları da büyük oranda teşekkül etmiş demektir. Hocalarının birçoğu Ehl-i sünnet inancına sahip (Şiî olmayan) âlimler olan Radî dolayısıyla usûl-i hadîs ilmini de o günkü mânada tam olarak bilmektedir. Bu sebeple kullandığı hadislerde cerh ve ta'dîl kâidelerini işletmesi, mevzu rivayetlere eserlerinde yer vermemesi ve zayıf hadislerin zayıflık noktalarına da işaret etmesi gerekmektedir. Ancak Radî *Nehcü'l-belâğ'a* da Hz. Ali'nin konuşmaları arasında geçen on altı merfu hadisin ve *Mecâzât'*ında zikrettiği hadislerin sıhhat durumlarına değinmemekte ve senet tahlillerine girmemekte, sadece Hz. Ali'nin velayeti ve ru'yetullah gibi Şiî-Mu'tezilî akideyle alakalı sınırlı yerde Ehl-i sünnet'in görüşlerine muhalif değerlendirmelerde bulunmaktadır.

a. Hadis Rivayet Ettiği Hocaları ve Kaynakları

Radî'nin bazı hocalarının Ehl-i sünnet mensubu olduğuna daha önce işaret etmiştik. Bu durumun onun hadis anlayışı üzerinde etkili olduğu kanaatindeyiz. Bu sebeple sahâbeden nakledilen rivayetlere eserlerinde yer vermiştir. Kanaatimize göre çeşitli ihtilaf ve sıkıntıları olan Şiî-Ahbârî¹²⁴ ekolün hakimiyetini yitirmesinde Ehl-i sünnet ulemasının da çok önemli bir etkisi olmuştur. Radî ve ağabeyi Murtazâ *haber-i vâhidleri* büyük oranda reddedip bunların itikat konusunda delil olamayacaklarını söylerken bu düşüncüyü hocaları Şeyh Müfid kadar belki Ehl-i sünnet mensubu hocalardan aldıkları hadis derslerine borçludurlar demek yanlış olmasa gerektir. Hatta Radî'nin hocası Müfid'in adına ve eserlerine belki hiç atıfta bulunmadığını, buna karşılık Ehl-i sünnet'e mensup hadis hocalarının adını değişik yerlerde zikrettiği ve onlara atıfta bulunduğunu¹²⁵ göz önüne alırsak bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Şerîf Radî *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye'* de verdiği her bir hadisin kaynağına işaret etmemekle birlikte mukaddime kısmında hadisleri; bilinen *Garîbü'l-hadîs* kitapları, meşhur *meğâzî haberleri*, muhaddislerin sahih *Müsned'*lerinden aktardığını, buna ilaveten Hz. Peygamber'in lafzı daha önce söylenmemiş muciz sözlerini seçtiğini, bunu yaparken de bazı hadisleri *rivayet* yoluyla bazı hadisleri de *icâzet* yoluyla elde ettiğini, yine bazı hadisleri de kitaplardan kıraat yoluyla aktardığını açıklamaktadır.¹²⁶

¹²⁴ Ahbârî Ekol: Şiî kaynaklarda geçen rivayetleri esas alan ve bu rivayetlerde geçmeyen meselelerde sükût edenler. Bunlara sadece ahbârî esas alan hadisçiler de diyebiliriz.

¹²⁵ Radî, *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye'*, 85, 145. Burada adını zikrettiği hocası Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Havârizmî (ö. 403/1012) Hanefî şeyhi ve fakihî olarak kabul edilen bir kimsedir (bk. Azîz Seyyid Câsim, *el-İğtirâb*, 97; *el-Gadîr*, IV, 184).

¹²⁶ Radî, *el-Mecâzât*, 12.

Radî'nin en çok istifade ettiği ve iktibasta bulunduğu *Garîbü'l-hadîs*, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) *Garîbü'l-hadîsî*'dir. O *el-Mecâzât*'ında on yerde Ebû Ubeyd'in adını vermekte ve ondan nakillerde bulunmaktadır.¹²⁷ Radî, *el-Mecâzât*'taki hadislerden 197, 219, 223, 225, 251, 263 ve 326 numaralı hadisleri Kâsım b. Sellâm'ın *Garîbü'l-hadîs*'ini kaynak gösterilerek aktarmaktadır. Ayrıca Vâkidî'ye (ö. 207/822) de atıfta bulunmakta¹²⁸, 42 ve 225 numaralı hadisleri de isim vererek ondan aktarmaktadır.

b. Râvileri Adalet ve Zabt Yönünden Tenkide Tabi Tutması

Radî'nin hadis usulü konularına dair müstakil bir eseri yoktur. Elimizde bulunan eserlerinde de usul konularına fazla değinmez. Ancak nadiren de olsa Şif-Mu'tezilî akideye uymayan rivayetleri değerlendirirken söylediklerinden sahâbenin bazılarını udûl kabul etmediği, sahâbe de dâhil râvilerin tamamını cerh ve ta'dîle tabi tuttuğu görülmektedir. Allah'ın kıyamet günü görülmesi hakkındaki meşhur hadisi açıklarken rivayet eden sahabîyi cerh etmekte ve haberini kabul etmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Çünkü hadisin sahabî râvisi Cerîr b. Abdullâh el-Becelî (51/671) Hz. Ali'nin yanından ayrılmıştır. Bu da onun cerh edilmesini gerekli kılmıştır. Cerîr (r.a.)'in ölmeden önce aklî melekelerini yitirdiğinin söylenmiş olması da onun haberlerini reddetmeyi gerektirmektedir. Çünkü rivayetin bu durumdan öncesine mi yoksa sonrasına mı ait olduğu bilinmemektedir. Bu da haberin terkinin gerektiren bir sebeptir.¹²⁹

Görüldüğü üzere Radî'ye göre, adalet vasfı konusunda en önemli kriterlerden birisi Hz. Ali'ye muhalif olmamaktır. Yine Peygamber şairi Hassân (ı sevmek), Radî'nin de naklettiği bir hadise göre iman ile nifak arasında bir hicâz/engel iken, o Hz. Ali'nin yanında yer almaması sebebiyle böyle olmaktan çıkmış, münkir ve ehl-i dalâl olanların safına katılmıştır.¹³⁰

Haber-i vâhid şayet tek râviden geliyorsa (ferd/garib hadis) durum biraz daha hassasiyet kazanmaktadır. Çünkü bu durumda râvinin hata yapması yanında yalan söylemiş olması da mümkündür. Buna ilaveten inanç konularında bu türlü haberlerle amel etmek bir zorunluluk değildir.¹³¹

c. Haber-i Vâhidler Hakkındaki Görüşü

Radî haber-i vâhidlerle amel etme konusunda temkinli ve çekimser bir tavır sergilemektedir. Onun bu konudaki görüşleri ağabeyi Murtazâ'nın görüşleriyle örtüşmektedir. Radî'ye göre haber-i vâhidleri kabul ve amel konusunda en önemli sorunlardan birisinin râvinin âdâleti meselesi olduğuna yukarıda değinmiştik. Ancak adâlet konusu Şîa ve Mu'tezilî'de kendi adamı olmaya hamledilmektedir. Radî, Ebû Hureyre (r.a) gibi Şîa'nın cerh ettiği bir sahabîden hadis naklediyorsa da, bu durum rivayetin metninin kendi itikadına uygunluk arz etmesiyle alakalıdır. Şayet

¹²⁷ Radî, *el-Mecâzât*, 244, 245, 246, 289, 296, 298, 326, 338, 409.

¹²⁸ Radî, *el-Mecâzât*, 72, 298.

¹²⁹ Radî, *el-Mecâzât*, 48-49.

¹³⁰ Radî, *el-Mecâzât*, 131-132.

¹³¹ Radî, *el-Mecâzât*, 131-132.

metin Şîi-Mu'tezilî çizgiye uygun değilse o zaman rivayetin dayandığı sahabî de cerh edilebilmektedir. Nitekim Radî ru'yetullah konusundaki haberi tam da bu sebeple reddetmektedir:

“Kâdilkudât Ebû'l-Hasen Abdülcebbâr b. Ahmed'den okuduğum derste ru'yetullah konusunu işlerken *haber-i vâhidle* ilgili olarak; “*Haber-i vâhidin kabul edilebilmesinin şartı, râvîsinin âdil olmasıdır*” ta'likini (notunu) yazmışım. Bu haberin râvîsi Kays b. Ebû Hâzım yoluyla Cerîr b. Abdullâh el-Becelî'dir (51/671).¹³² Kendisi (Cerîr) Emîrû'l-mü'minîn Ali'ye münharif olanlardandır (ondan ayrılanlardandır). Onun Hâricîler'den olduğu da söylenmiştir. Bu durum onun adalet vasfını ortadan kaldıran ve rivayetinde töhmet edilmesini gerektiren bir durumdur. Buna ilaveten ölümünden önce aklî melekelerinde bir sorun olmakla da itham edilmiştir. Bununla birlikte o, çok rivayette bulunmuş bir kimsedir. Ancak onun bu haberi¹³³ temyiz kabiliyetini yitirmeden önce mi yoksa sonra mı rivayet ettiği de bilinmemektedir. Bu sayılanların hepsi onun haberini kabul etmeyi engellemekte ve rivayet ettiği haberi terk etmeyi (atmayı) gerekli kılmaktadır.”¹³⁴

“Buna ilaveten bu haber malûm olduğu üzere *haber-i vâhidlerdendir*. Bu sebeple (delil olarak) kabulü caiz değildir. Çünkü tek başına rivayette bulunanların, haber verdiği şey konusunda hata yapması ve naklettiği haber hakkında yalan söylemiş olması mümkündür. Dinimizde bir veçhile hata yapmanın mümkün olduğu bir delille kesin bir hüküm vermek câiz değildir. Çünkü biz o habere inandığımızda, asılsız bir şeye inanmış olup olmadığımızdan veya yalan bir habere inanmış olmadığımızdan emin olamayız.”¹³⁵

Haber-i vâhidin kabul edilebilmesi için bir diğer şart da akla muvafık olmasıdır. Ru'yetullah rivayetine metin tenkidi de yapan Radî şunları söylemektedir:

“Bu haber şayet sahih olsaydı, akla muvafık olarak te'vîl edilmesi gerekirdi... Biz *âhâd haberlerle* ancak furû-i dîn ve zann-ı ğâlib ile amel etmenin caiz olduğu konularda amel ederiz.”¹³⁶

Burada dikkatimizi çeken nokta, Radî'nin rivayeti akla muvafık bulmamasıdır. Hadiste cennette vuku bulacağı haber verilen ru'yetullah ancak nastan muâdil veya daha üstün bir delil getirilerek reddedilebilir. Çünkü bu konu istikbale dair bir haber olup hisle idraki mümkün değildir. Radî burada Şîi-Mu'tezilî çizgide değerlendirme yapmakta ve mezhebinin görüşlerini aktarmaktadır.

¹³² Yemenli Becîle kabilesinin reisi olan Cerîr Mekke'nin fethinden önce kendi araştırmaları sonunda iman etmiş, Becîle kabilesini de müslüman olmaya ve Medîne'ye bir heyet göndermeye ikna etmiştir. Hz. Ali Cemel Vakası'ndan sonra 36/656 yılında Cerîr'i, kendisine biata davet etmesi için Muaviye'ye göndermiş, döndüğünde “*Lâ ilâhe illallah*” diyenlerle savaşmayacağını bildirerek iki tarafa da katılmadan Cezîre'deki Karkîsiye'de uzlete çekilmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Fayda, Mustafa, “Cerîr b. Abdullâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 410-411.

¹³³ Radî, *el-Mecâzât*, 48.

¹³⁴ Radî, *el-Mecâzât*, 49.

¹³⁵ Radî, *el-Mecâzât*, 48.

¹³⁶ Radî, *el-Mecâzât*, 48.

d. Haberin Seleften Gelen Rivayetlere Aykırı Olmaması

Radî'ye göre haberin kabul edilebilme şartlarından birisi de seleften gelen rivayetlere aykırı olmamasıdır:

“Bu konuda ben şöyle derim; Kâdî'l-kudât'ın¹³⁷ dediği gibi *haber-i vahidin* kabul edilebilmesi için râvînin adil olması şartına ilaveten, rivayet edilen haberin seleften gelen rivayetlere de aykırı olmaması gerekir. Seleften birçok kimseden bu haberin râvîsine muhalif rivayetlerde bulunulmuştur. Bunlardan birisi de sahâbenin seçkinlerinden İrbâd b. Sâriye es- Sülemî'dir (75/694).¹³⁸ Onun şöyle dediği rivayet edilmiştir; “*Her kim Muhammed Rabbini gördü derse yalan söylemiştir.*”

Yine Peygamber'in zevcelerinden birinin¹³⁹ şöyle dediği rivayet edilmiştir:

“*Her kim Muhammed Rabbini görmüştür derse Allah'a büyük bir iftirada bulunmuştur.*” O, bunu bazı insanların “*ve lekad raâhu nezleten uhrâ*”¹⁴⁰ ayetiyle ilgili olarak burada (adalet ehli kimselerin dediği gibi Cebrail'i görmek) değil, Allah'ı görmek kastedilmiştir görüşüne zâhib olması üzerine söylemiştir.¹⁴¹

Radî'nin yukardaki Mu'tezile ve Şîa'nın inancıyla çelişen bir rivayeti şerh ederken söylediği sözler, onun hadis rivayeti ve kabul şartları konusunda hassas davrandığını düşündürmektedir. Ancak kaide olarak bunu söylemekle beraber onun rivayet ettiği her haberi bu kriterlere uygun olarak değerlendirdiğini söylemek te mümkün değildir. Radî *Hasâisü'l-Eimme* isimli kitabında Hz. Ali'nin faziletine dair bu kriterlere göre reddedilmesi geren birçok rivayeti eleştirmeden nakletmektedir. Ayrıca *Nehcü'l-belâğa*'da Hz. Ali'ye isnat ettiği sözlerde de bu kaideleri uyguladığını söylemek mümkün değildir. Onun *Nehcü'l-belâğa* isimli eserinde Hz. Ali'nin konuşmaları arasında geçen toplam on yedi merfû rivayetin sadece altı tanesinin sahih, üç tanesinin zayıf, diğerlerinin de kaynağı bulunamayan veya uydurma olarak değerlendirilmesi¹⁴² bu kanaatimizi desteklemektedir.

e. Radî'nin Sahâbeye Bakışı Hadis Rivayet Ettiği Sahâbîler ve Kendi Rivayetleri

Radî sahâbe konusunda müfrit Şîî düşüncelere eserlerinde yer vermemektedir. Onun yaşadığı dönemde sahâbeye dil uzatılması sebebiyle kavgalar çıkmakta ve insanlar öldürülmektedir.¹⁴³ Radî sahâbe aleyhinde açıkça konuşmanın onu he-

¹³⁷ Kâdî Abdülcebâr.

¹³⁸ Ebû Necîh el-İrbâd b. Sâriye es-Sülemî 'akîr olduğundan ehl-i suffe arasında yaşadı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Humus'a yerleşerek zâhidâne bir hayat sürdü. İrbâd'ın 75/694 yılında veya Abdullâh b. Zübeyr b. Avvâm'ın Emevî'lerle mücadele ettiği yıllarda öldüğü de söylenmiştir. İrbâd'ın rivayetleri *Kütüb-i sitte*'nin dört süneninde yer almıştır (bk. Polat, Selahattin, “İrbâd b. Sâriye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII, 438).

¹³⁹ Resûlullah'ın bu hanımı Hz. Aişe'dir. Ancak Radî burada Şîî geleneğinden esinlenerek Hz. Âişe validemizin adını açıkça yazmaktan kaçınmaktadır.

¹⁴⁰ Necm, 53/13.

¹⁴¹ Radî, *el-Mecâzât*, 49.

¹⁴² Bk. Gültekin, Hikmet, *Şîî Âlim Şerîfer-Radî ve Nehcü'l-belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri* (basılmamış doktora tezi), 360, 361.

¹⁴³ Halife Kâdir-Billâh (ö. 408/1017-1018) dönemin Bağdât'ında Şîa'nın sahâbeye sövmesi ve sahâbe düşmanlığı yapması sebebiyle hadis imamlarının tertibini esas alarak Ashâb-ı Kirâm'ın faziletlerinden bahseden bir kitap yazmıştır. Halife'nin yazdığı ve sahâbenin faziletini anlatan bu kitap bir zaman

def haline getireceğinin farkındadır. Sahâbe konusunda ılımlı tavrının başlıca sebeplerinin Ehl-i sünnet mensubu hadis hocalarından ders alması, dönemin hassasiyeti ve Radî'nin hilafet beklentisi olduğunu düşünmekteyiz.

Radî Ehl-i sünnet mensubu hocaları yoluyla sahâbeye kadar ulaşan senet zincirine sahiptir ve *el-Mecâzât*'ta naklettiği bazı hadisleri bilinen yazılı kaynaklardan nakletmek yerine, kendi senediyle vermeyi tercih etmektedir. Kendi senediyle rivayet ettiği hadisleri; "*semi'nâ haze'l-hadîs*¹⁴⁴, *ravâhu lenâ*¹⁴⁵, *ehberanâ bi hâzihi'r-rivâye*¹⁴⁶, *ehberanâ bi hâza'l-hadîs*¹⁴⁷ gibi lafızlarla aktarmaktadır.

Şîa, Resûlullah hayattayken vefat edenler, Selmân, Mikdât, Ebû Zer, Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile b. Abdullâh el-Leysî gibi sayılı sahbiler hariç hilafet meselesi ve savaşlarda Hz. Ali'nin yanında yer almayan sahâbîlere olumlu bir yaklaşım sergilemez. Özellikle üç halife, Muaviye, Amr b. el-Âs, Ebû Hureyre gibi sahabîleri, Âişe ve Hafsa gibi Peygamber hanımlarını her fırsatta karalamaya çalışır. Sahâbeyi *Ali taraftarı* ve *Ali karşıtı* diye ikiye ayıran Şîa, *Ali karşıtlarını* karalamayı Şîilik duygusunu desteklemek için bir gereklilik olarak görür. Ancak Radî Şîî kaynaklarda geçen ve iftira niteliğindeki metinlere pek iltifat etmez.

Radî *el-Mecâzât*'ında dört yerde Şîa'nın eleştirdiği sahâbîlerden Ebû Hureyre'nin adını vermekte ve ondan hadis nakletmektedir.¹⁴⁸ Hatta şerh ettiği 197. hadisi Ebû Hureyre'ye kadar ulaşan *kendi senediyle* rivayet etmektedir.¹⁴⁹ Bu Ehl-i sünnet hadis hocalarının onun üzerindeki etkisini gösteren dikkat çekici bir örnektir. "*Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır*"¹⁵⁰ hadisinin rivayet edildiği sahâbi isimlerini zikrederken bu hadisin Ebû Hureyre'den de rivayet edildiğine¹⁵¹ işaret etmekte, ayrıca bu hadisin bir vechini hocası Ebû Ubeydullâh Muhammed b. İmrân el-Merzubânî yoluyla Zeyd b Erkâm'a kadar ulaşan kendi senediyle vermektedir.¹⁵² *el-Mecâzât*'ın 351 ve 352. sayfalarda da yine Ebû Hureyre'den nakledilen hadislere yer vermektedir.

Radî'nin hadis rivayet ettiği sahâbîlerden birisi de Abdullah b. Amr b. el-Âs'dır. *el-Mecâzât*'ta geçen 77¹⁵³ ve 196 nolu¹⁵⁴ hadisleri ondan rivayet etmektedir.

→

Sünnî müslümanlar arasında çokça okunan bir kitap haline gelmiştir. Halife Kâdir bu kitabında Ömer b. Abdî'l-Aziz'in üstünlüklerini de dile getirmiş, Mu'tezile ve Kur'an'ın mahlûk olduğuna inananları, bu inançlarından döndürmeye çalışmıştır. Hatta Halife Kâdir Mu'tezile fakihlerinden tövbe etmelerini, eski görüşlerinden vazgeçmelerini istemiş, onlar da görüşlerinden vazgeçtiklerini, Sünniliğe muhalif bir şey söylemeyeceklerini belirterek bu hususu yazılı olarak beyan etmişlerdir (bk. Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Târîhi*, III, 417; Küçükaşçı, "Kâdir-Billâh", DİA, XXIV, 127-128).

¹⁴⁴ Radî, *el-Mecâzât*, 242.

¹⁴⁵ Radî, *el-Mecâzât*, 242.

¹⁴⁶ Radî, *el-Mecâzât*, 217.

¹⁴⁷ Radî, *el-Mecâzât*, 241.

¹⁴⁸ Radî, *el-Mecâzât*, 217, 244, 351, 352.

¹⁴⁹ Radî'nin senedi şu şekildedir: **Ömer b. İbrâhîm Ebû Hafs el-Makarrî**>Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Beğavî İbn bnt. Munî>Dâvûd b. Reşid>Velîd b. Müslim>an Evzâî>an Kurre>an İbn Şihâb>an Ebî Seleme>an Ebî Hureyre.

¹⁵⁰ Tirmizi, Menakıb, 20; İbn Mace, Mukaddime,14.

¹⁵¹ Radî, *el-Mecâzât*, 217.

¹⁵² Radî, *el-Mecâzât*, 217-218.

¹⁵³ Radî, *el-Mecâzât*, 109.

¹⁵⁴ Radî, *el-Mecâzât*, 242, 243.

Ayrıca 196. rivayet olan “İçki bütün kötülüklerin anasıdır” hadisi de Radî'nin Abdullah b. Amr b. el-Âs'a kadar ulaşan kendi senediyle rivayet ettiği bir hadistir.¹⁵⁵

Radî'nin hadis rivayet ettiği bir diğer sahabî Abdullah İbn Mesûd'tur. *el-Mecâzât*'ta 39, 253, 350. sayfalarda ondan rivayette bulunmakta, hatta açıklamasını yaptığı 270. hadiste Hz. Peygamber'in Kur'ân okuyuşunu taklit etmeyi tavsiye ettiği İbn Ümmi Abd'in, Abdullah b. Mesûd olduğunu söylemektedir.¹⁵⁶

Radî'nin hadis rivayet ettiği bir diğer sahabî de Enes b. Mâlik'tir. *el-Mecâzât*'ında naklettiği 115. hadisin, Enes'ten rivayet edilen uzunca bir hadisin parçası olduğunu söylemektedir.¹⁵⁷ Yine *el-Mecâzât*'ta şerhedilen 195. hadis de Enes b. Mâlik'ten rivayet edilmektedir.¹⁵⁸ 217 ve 316. sayfalarda da Enes'den rivayet edilen hadisler bulunmaktadır.

Radî bir hadis âlimi olan Emevî halifesi Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720)'den de hadis rivayet etmektedir. O, “Medîne'nin kötü kimseleri bünyesinde barındırma-yacağı” hakkında bir hadisi verirken bu hadisi Ömer b. Abdülazîz'in Resûlullah'tan rivayet ettiğini söylemektedir.¹⁵⁹

f. Şerh ve Yorumculuğu

Hadîs şerhçiliği açısından baktığımızda Radî'nin hadisleri özellikle edebi yönden bir tahlile tabi tuttuğunu görmekteyiz. Kur'ân'da ve hadislerde mecâz konusu Radî'nin ilgi ve uzmanlık alanıdır. Onun *Telhîsü'l-beyân fî mecâzi'l-Kur'ân*'ı ve *el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*'si bu ilginin meyvesidir. Radî'nin hadisleri edebi yönden değerlendirmesi şerhçiliği açısından en öne çıkan ve takdir edilen özelliğidir.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Radî, *el-Mecâzât*, 242-243. Radî'nin bu hadis için zikrettiği senedi şu şekildedir: Biz bu hadisi Ömer b. İbrâhîm b. Ahmed el-Makarrî b. Hafs el-Kinânî'den bize rivayet ettiği hadisler cümlesi içerisinde işittik>Ebû Bekr en-Nisâbüri>Ali b. İşkâb>Muhammed b. Rebîa>Hakem b. Abdirrahmân b. Ebî Nuaym>an el-Velîd b. Ubâde>Abdullah b. Amr b. el-Âs. Not: Yukarıdaki senette Ebû Hafs olarak geçen hocasının adı burada İbn Hafs olarak geçmektedir. Bu durum müstensihlerden kaynaklanan bir hata olabilir.

¹⁵⁶ Radî, *el-Mecâzât*, 352.

¹⁵⁷ Radî, *el-Mecâzât*, 153.

¹⁵⁸ Radî, *el-Mecâzât*, 241.

¹⁵⁹ Radî, *el-Mecâzât*, 331.

¹⁶⁰ Eseri tahkik eden ez-Zeynî, Radî'nin bazı değerlendirmelerine katılmamaktadır. Radî 79. hadis olarak verdiği “Ümmü'l-Kitâb (fâtîha) okunmayan her namaz noksandır” (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 111) hadisinde *istiâre* olduğunu söylerken, muhakkik ez-Zeynî *teşbîh-i belîğ* (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 113) olduğunu söylemektedir. Radî 97. hadis olarak verdiği “Hassân mü'minlerle münâfıklar arasında bir hicâz/ayraçtır. Münâfık olan onu sevmeyen, mü'min olan da ona buğzetmez” (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 131) hadisini açıklarken buradaki benzetmenin *meccâz* olduğunu söylemekte ancak ez-Zeynî buna itiraz ederek burada da *teşbîh-i belîğ* olduğunu söylemektedir.¹⁶⁰ (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 132 dipnot). Yine Radî 102. hadis olarak verdiği “Cahiliyye işlerinden olan her şey ayaklarının altındadır” (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 135) hadisinde *meccâz* olduğunu söylerken (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 135), ez-Zeynî burada *kinâye* olduğunu söylemektedir (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 136 dipnot). Radî 22. hadiste *istiâre* var derken (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 294), ez-Zeynî *meccâz-ı aklî* olduğunu söylemektedir (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 294 dipnot.). Radî 215. hadiste *istiâre* var derken (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 281), ez-Zeynî burada da *teşbîh-i belîğ* olduğunu, Radî'nin *teşbîh-i belîğ*, *istiâre* diye isimlendirdiğini ancak belâğat istilâhi olarak mananın öyle olmadığını söylemektedir (*el-Mecâzâtü'n-nebeviyye*, 283 dipnot). Radî'nin edebî yönü üzerine uzmanı tarafından yapılacak müstakil bir araştırma bu konuda faydalı bir sonucun ortaya çıkmasına sebep olabilir.

Radî, hadis şerhçiliği konusunda çoğu zaman Şîî olduğunu hissettirmeyecek şekilde yorumlar yapmakla birlikte, Şîî-Mu'tezilî içerikli konulara geldiğinde aşırı keskin ifadeler kullanmadan kendi inanç ve düşüncelerine uygun bir seyir izlemektedir. Mesela ru'yetullah konusu böyledir. Radî bu konuda Cerîr b. Abdullâh el-Becelî'den rivayet edilen hadisi râvisi âdil değil gerekçesiyle reddetmekte, Şîa ve Mu'tezile'nin inancı doğrultusunda yorumlar yapmaktadır.¹⁶¹ Radî Şîî inancını destekleyen yorumlarını Hz. Ali'nin imâmeti ile sınırlı tutmakta, ancak onu da açıkça nasla sabittir şeklinde savunmamaktadır. Radî'nin bu konudaki yorumları daha çok Hz. Ali'nin tafdîli ve akrabalık sebebiyle hilafetin öncelikle onun hakkı olduğu şeklindedir.

Radî *el-Mecâzât*'ında 54. hadis olarak verdiği, "ان لك بيتا وانك لذو قرنيها"-*Senin bir evin var ve sen onun iki boynuzuna sahip olursun*"¹⁶² hadisinin şerhinde şöyle demektedir:

"Bu istiâredir. Hz. Peygamber (s.a) sanki şöyle demek istemiştir: "Sen bu ümmetin başısın. Çünkü baş, iki boynuzu olandır. Boynuz başta olur ve başta görülür. Bu te'vil üzere haber, Emîrül-mü'minînün ümmetin ve ailesinin başı olması sebebiyle Resûlullâh'tan sonra insanların en faziletlisi olduğuna işaret eden hadislerdendir.¹⁶³ Bazıları da şöyle demiştir: Bu haberle murad edilen şudur: (Ey Ali!) Senin bu ümmet içerisindeki durumun, Zülkarneyn'in kendi ümmeti içerisindeki durumu gibidir. Bu te'vil üzere aynı şekilde riyâsetin herkesten öte ona teslim edilmesi gerekir. Çünkü Zülkarneyn bütün meliklerin fevkinde kendisine itaat olunan, onların (diğer meliklerin) topluluklarını kuşatma ve kudret yönünden en üstün olanıydı. Zülkarneyn'le murad ister bazılarının dediği gibi İskender-i Rûmî olsun isterse diğer bazılarının dediği gibi peygamberlerden bir peygamber olsun bu durum böyle yorumlanır. Yani burada Hz. Ali'nin faziletine delil mevcuttur. Çünkü bu peygamber (Zülkarneyn) kendi zamanında ümmetinin en faziletlisi ve ehl-i dâvetinin en hayırlısı idi.¹⁶⁴ Sa'leb'den şöyle hikâye olunmuştur: Ona bu hadisin manası sorulduğunda; "*Sen iki cebel (dağ, başkan, âlim) sahibisin*" yani Hasan ve Hüseyin'i kastetmiştir demiştir. "*Onun iki boynuzuna sahip olan*" ifadesiyle ümmetin iki tarafını kastetmiş olması da mümkündür. Yani *sen ümmetin başında ve senin çocuklarından Mehdi ise ümmetin sonunda olmak üzere demektir.*"¹⁶⁵

Radî'nin verdiği metin kendisinden önceki kaynaklarda genellikle "cennette var" şeklinde geçmektedir.¹⁶⁶ Bununla birlikte yaptığı yorum Zemahşerî'nin

¹⁶¹ Radî, *el-Mecâzât*, 47-51 (27. hadis).

¹⁶² Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Garîbü'l-hadis*, II, 443.

¹⁶³ Radî, *el-Mecâzât*, 86.

¹⁶⁴ Radî, *el-Mecâzât*, 87.

¹⁶⁵ Radî, *el-Mecâzât*, 88.

¹⁶⁶ Radî'nin verdiği metin "ان لك بيتا وانك لذو قرنيها"-*Senin bir evin var ve sen onun iki boynuzuna sahip olursun*"

şeklindedir. Bizim bulabildiğimiz kaynaklarda bu hadis genellikle şu lafızla geçmektedir: ان لك بيتا في الجنة و انك لذو قرنيها. Hadisin bu ve benzer lafızlarla geçtiği yerler için bk. Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), *Garîbü'l-hadis*, III, 78 "قرن" md.; Affân b. Müslim b. Abdillâh (ö. 219/834), *Ehâdisu Affân b. Müslim*, I, 164 (يَا عَلِيُّ إِنَّكَ كَمَثَرَا فِي الْجَنَّةِ وَإِنَّكَ لَذُو قَرْنَيْهَا فَلَا تُسَبِّحُ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ فَإِنَّمَا لَكَ الْأُولَى وَلَيْسَتْ لَكَ الْأُخْرَى) şeklinde; Ebû Bekir el-Enbârî (ö.

(538/1143) verdiği bilgilerle de uyuşmamaktadır. Çünkü o “*Karn*” maddesinde bu rivayeti yorumlarken şöyle demektedir: “Hz. Peygamber Ali’ye şöyle demiştir: “*Cennette senin için bir ev vardır ve sen onun (ümmetin) iki boynuzuna sahip olan-sın.*” Burada “*hâ*” zamiri ümmete râcîdir. Bunun Hz. Ali’den rivayet edilen tefsiri de şu şekildedir: O, Zülkarneyn (AS)’ı zikretmiş ve şöyle demiştir: “*Kavmini Allah’a ibadete davet etti de onun boynuzlarına iki darbe vurdular. Senin içinde aynısı olacak.*” Burada o kendi nefisini kastetmiştir. Çünkü onun başına iki darbe vurulmuş olup biri Yevm-i Hendek’te (Hendek Savaşı’nda), diğeri de İbn Mülcem’in vurduğu darbe.¹⁶⁷

Radî’nin yorumu *el-Mecâzât*’ı tahkik eden ez-Zeynî’nin de itiraz etmesine sebep olmuştur. O, Radî’nin yorumunu şu sözlerle değerlendirmektedir:

“Radî bu hadis sebebiyle Hz. Ali’yi tafdil konusunda aşırı gitmiştir. Çünkü o Hz. Ali’nin hilafete Hz. Ömer’den daha layık olduğuna inanan Şifîlerdendir. Şifî olmayanlar buradaki iki boynuzu Hasan ve Hüseyin olarak yorumlamışlardır. “*Karneyhâ*” kelimesindeki zamir Cennet’e râcîdir. Bütün açıklamalar Şîa’nın hatta Radî’nin istediği doğrultuda gitmektedir. Ümmetin başı demek; ilimde, cesaret ve kuvvette, İslam’a saldırıları defetmedeki ustalıkta başı demektir. Yoksa her konuda baş demek değildir. Hz. Ali’yi bütün konularda üstün görmek mümkün değildir.”¹⁶⁸

Radî 176. sıradaki *sekaleyn* hadisini¹⁶⁹ açıklarken Hz. Ali’nin üstünlüğü konusuna tekrar değinmektedir. Radî’nin *Nehcü’l-belâğ’a* da Hz. Ali’den aktardığı sözlerde ağırlıklı olarak Kur’ân ve sünnet vurgusu yapılmaktadır. Ancak *el-Mecâzât*’ta Zeyd b. Erkam’dan naklen Rasûlullâh’ın Gadîr günü söylediğini belirttiği *Sekaleyn* rivayetini vermekte daha sonra da diğer sahâbîlerden gelen “*men küntü mevlâhu/velîhi...*” hadisini şâhit olarak zikretmekte ve bu hadisin sahâbenin meşhurlarından on iki kişi tarafından rivayet edildiğini belirtip, o sahâbîlerin isimlerini saymaktadır.¹⁷⁰ Radî ayrıca *mevlâ* hadisini kendisine Ehl-i sünnet mensubu hadis hocası Ebû Ebeydullâh Muhammed b. İmrân el-Merzubânî (384/994) kanalıyla ulaşan senediyle birlikte de vermektedir.¹⁷¹

→

306/918), *ez-Zâhid fî meâni kelimâti’n-nâs*, II, 306; Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî (ö. 370/981), *Tehzîbü’l-luğâ*, IX, 86 “*قون*” md.; Râğîb el-İsfehânî (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, I, 668; Zemaşşerî (ö. 538/1143), *el-Fâik fî garîbi’l-hadîs*, III, 173; el-Fîruzâbâdî (ö. 817/1414), *Besâiru zevi’t-temyîz fî letâifi’l-kitâbi’l-Azîz*, IV, 260.

¹⁶⁷ Zemaşşerî, *el-Fâik fî garîbi’l-hadîs*, III, 173.

¹⁶⁸ Bk. Radî, *el-Mecâzât*, 88 (dipnot).

¹⁶⁹ Sekaleyn hadisi olarak bilinen hadisin çeşitli metinleri bulunmakla beraber Radî’nin verdiği metin şu şekildedir: “*Gadîr gününde Hz. Peygamber’in söylediği söz: “Size sekaleyni soracağım, onlar için nasıl bir halef olduğunuzu.”* Denildi ki: *Sekaleyn nedir Yâ Rasûlallâh! Buyurdu ki: “Onlardan büyük olan Allah’ın kitabıdır. O bir iptir ki bir ucu Allâh’ın elinde diğer ucu sizin elinizdedir.”* Bu Zeyd b. Erkâm’ın rivayetidir. Ebû Saîd el-Hudrî’nin rivayeti de şu şekildedir: “*Semâdan arza uzatılmış bir iptir. Onun küçük (aşşar) olanı itretim, ehl-i beytimdir. Onlar “Havz”ın başına gelene kadar birbirlerinden ayrılmazlar.*” Bir diğer rivayette “*Semâdan arza uzatılmış iki ip*” şeklindedir. Bu ifade Sekaleyn’e dönmedir (bk. *el-Mecâzât en-nebeviyye*, s. 216).

¹⁷⁰ Radî, *el-Mecâzât*, 216-217.

¹⁷¹ Radî, *el-Mecâzât*, 217.

Diğer taraftan Radî 346. hadis olan “İki müslüman silahla karşı karşıya gelirse ölen de öldüren de cehennemdedir”¹⁷² hadisini açıklarken Cemel ve Siffin savaşlarına hiç değinmemektedir.¹⁷³ Radî'nin verdiği manaya göre burada birbirine silah çeken müslümanlar Allah'a itaatın dışında, isyan olacak şekilde karşılaşan kimselerdir. Radî “*Cemel ve Siffin'de karşı taraftan ölen de öldüren de cehennemdedir*” gibi zorlama yorumlara girmemekte, müfrit Şiilere göre daha mutedil ve mantıklı bir dil kullanmaktadır.

Radî 97. hadis olarak şerh ettiği “*Hassân (b. Sâbit) mü'minlerle münâfıklar arasında bir set/engeldir. Münâfık olan onu sevmez, mü'min olan da ona buğzetmez*”¹⁷⁴ hadisini açıklarken de Şii inanişaya uygun olarak şöyle yorumlamaktadır:

“Bize göre bu söz Hassân hakkında vakt-i mahsus ile sınırlıdır ki o vakit Hz. Peygamber'in zamanıdır. Ancak Emîrül-mü'minîn'e düşmanlığını izhar edip Şiîrlerinde ona muâriz sözler söyleyince iman ile nifak arasında bir engel olmaktan çıkmış, münkir ve ehl-i dalâl olanların safına katılmıştır.”¹⁷⁵

Bütün bunlara ilave olarak Radî kendi görüşüne destek olduğunu düşündüğü zaman zayıf olarak gördüğü kimselerden Mesela Hz. Âişe'den de nakilde bulunabilmektedir. Ayrıca *Hasâisü'l-Eimme* ve *Nehcü'l-belâğa* isimli eserlerinde Hz. Ali ile ilgili nakillerde metni kabul edebilme şartlarını daha da esnetmekte, hatta uydurma bir rivayeti bile kendi görüşüne destek olarak verebilmektedir.¹⁷⁶

Sonuç

Radî hicrî dördüncü yüzyılda yaşamış ve Bağdât tarihine adını yazdırmış şair ve müelliftir. Otorite bir hadis ve usûl âlimi olmamakla beraber daha çok Kur'an-ı Kerîm ve Hadisler hakkında yaptığı edebi tahlilleri ve özellikle de *Nehcü'l-belâğa* isimli eseri sebebiyle tanınmıştır. Kendisi Bağdât Şiîlerinin liderlerinden olan bir aileden gelmekte olup İmamiyye mezhebine bağlı mutedil bir Şii âlimdir. Yaşadığı dönemde Abbasi Halifesi ve Büveyhî Sultanları ile iyi ilişkiler kurmuş hatta bir ara Büveyhî Sultanının desteğini alarak halife olma hevesine bile kapılmıştır. Ancak yaşadığı dönemin dini, siyasî ve sosyal şartları bu hevesinin gerçekleşmesine fırsat vermemiştir.

Radî Şii kökenli olmasına rağmen hadis usulü konularının büyük çoğunluğunda Ehl-i sünnet hadisçilere uygun görüşlere sahiptir. Bunda *Usûlî Ekole* mensup

¹⁷² Buhârî, İmân, 22; Diyât, 2; Fiten, 10; Müslim, Fiten, 14 (2888)

¹⁷³ Radî, *el-Mecâzât*, 428-429.

¹⁷⁴ Hadisin metni “حسان حجاز بين المؤمنين والمنافقين لا يجبه منافق ولا يبغضه مؤمن” şeklindedir (bk. Vâkîdî, Meğâzî, I, 435;

Suyûtî, *Cemu'l-cevâmi'*, I, 11711 (12036); *Câmiu'l-ehâdis*, XII, 120; *el-Câmiu's-sağîr*, I, 342; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XII, 398; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, II, 518; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe ve'l-mevzûa ve eseruhâ*, III, 351 (1208). Zehebî, Rûyânî'nin *Müsned*'inde geçen münker bir rivayet olduğunu söylemektedir. Hem bu rivayet hem de bunun şâhidi olarak gösterilen Vâkîdî'nin naklettiği rivayetin senedi şu şekildedir: Sa'd b. Ebî Zeyd el-Ensârî>bir adam>Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Zema>Hamza b. Abdillâh b. Ömer>Âişe (r.a.). Elbânî hadisi zayıf olarak nitelemektedir.

¹⁷⁵ Radî, *el-Mecâzât*, 131-132.

¹⁷⁶ Bu konuda örnekler için bk. Gültekin, Hikmet, *Şii Âlim Şerif er-Radî ve Nehcü'l-belâğa İsimli Eserinin Hadis Literatüründeki Yeri ve Değeri* (basılmamış doktora tezi), 339-395.

olmasının yanında ağabeyi Murtazâ ve Ehl-i sünnet kökenli hadis hocalarının da etkisi vardır. Radî Sahâbeden hadis nakletmekte hatta kendisinin Şîa tarafından hoş karşılanmayan Ebû Hureyre'ye kadar ulaşan senet zinciri bile bulunmaktadır. O bu tür hadisleri Ehl-i sünnet hadis hocalarından rivayet ve icazet yoluyla elde etmiştir. Radî'ye göre râvi sahâbî bile olsa adalet ve zabt şartlarını haiz olması gerekir. Hz. Ali' ye muhalif olmuş veya onun yanında iken her ne sebeple olursa olsun ayrılmış kişilerin velev ki sahâbî de olsalar adalet vasıflarını yitirmiş olacakları görüşündedir. Yine ona göre hadis metninin, meşhur ve ma'rûf olan sahih sünnete aykırı olmaması gerekir. Yani hadis *şaz*, *münker* veya *metruk* olmamalıdır. Ayrıca metnin akla ve seleften nakledilen rivayetlere aykırı olması da reddedilme gerekçesidir. Radî'ye göre mütevatir derecesine ulaşmamış haber-i vâhidler, inanç konularında delil değildir. Ancak zann-ı ğâlib ile hareket etmenin caiz olduğu konularda bu türden rivayetlerle amel edilebilir. En meşhur eseri *Nehcü'l-belâğa*'nın hadis veya fıkıh kitabı olmadığını düşünerek olsa gerek bu eserinde derlediği metinlerde rivayetin sıhhati ve kabul şartları konusunda ortaya koyduğu kaidelere uymamış, Şîlik duygusunun sevkiyle reddedilmesi gereken türden rivayetlere de yer vermiştir. Bu nedenle *Nehcü'l-belâğa* isimli eserini okurken eleştiri süzgecinden geçirmek gerektiği unutulmamalıdır. Ayrıca *Nehcü'l-belâğa* üzerine İslam tarihi, Kelâm ve Arap Dili alanlarında tez çalışmaları yapılması, eserde geçen metinlerin daha sağlıklı değerlendirilmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet Paşa (1313/1895), *Kıyas-ı Enbiyâ* (I-II), Sadeleştiren: Ali Arslan, Arslan yayınları, İstanbul 1981.
- Bâhilî, Affân b. Müslim b. Abdullâh (Ebû Osmân es-Saffâr el-Basrî), *Ehâdisu Affân b. Müslim b. Abdillâh*, thk. Hamza Ahmed ez-Zeyn, Dârü'l-hadîs, Kâhire 2004.
- Câsim, Azîz es-Seyyid, *el-İğtirâb fî hayâtî ve şî'ri eş-Şerîf er-Radî*, Dârü'l-Endülüs, Beyrut ts.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, *Garîbü'l-hadîs* (I-IV), el-Hey'etü'l-âmmе lişuûni'l-metâbi'l-emîriyye, Kâhire 1984.
- Emîn, Muhsin, *A'yânü's-Şîa* (I-X), thk. Hasan el-Emîn, Dârü't-teâruf, Beyrut 1983.
- Emîni, Abdülhüseyn Ahmed el-Emîni en-Necefi, *el-Gadîr* (I-XI), Dârü'l-kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1977.
- Elbânî, Ebû Abdurrahmân Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-ehâdis'd-daîfe ve'l-mevdüa ve eseruhâ es-seyyie fî'l-ümmeti* (I-XIV), Dârü'l-me'ârif, Riyad 1992.
- Enbârî, Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed b. Beşşâr, Ebû Bekir el-Enbârî, *ez-Zâhid fî me'ânî kelimâti'n-nâs*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1992.
- Er, Rahmi, "Sâbi, Ebû İshâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, XXXV, 339.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî, *Tehzîbü'l-luğa*, Dâru İhyâit-turâsi'l-Arabî, Beyrut 2001.
- Fayda, Mustafa, "Cerîr b. Abdullâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 410-411.
- Fîrûzâbâdi, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb (817/1414), *Besâiru zevî't-temyîz fî letâifi'l-kitâbi'l-Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, el-Meclisü'l-a'lâ li's-şuûni'l-İslâmiyye, Kâhire 1992.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit, *Târihu Bağdâd* (I-XIV), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kasım Ali b. el-Hasen b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafîi, *Târihu medîneti Dımaşk* (I-LXX), thk. Ali Şîrî, Dârü'l-fîkr, Beyrut 1995.
- İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-Belâğa* (I-XX), thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Beyrut 1959.
- İbn Hallikân, *Vefayâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâ'iz-zemân* (I-VII), thk. İhsân Abbâs, Beyrut 1972.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fî târihi'l-mulûki ve'l-ümem* (I-XIX), thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1992.
- İbnu'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Ebû'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fî't-târîh*, Dâru sâdir, Beyrut 1965.

- Korkmaz, Sıddık, "Nehcü'l-belâğ'a'nın Müellifi ve Metni İle İlgili Problemler", *SÜİFD*, 23/2 Bahar-2007:165-184.
- Kühkemerî, Abdüllatîf b. Ali Ekber el-Hüseynî, *Minhâcu'l-berâe mukaddimesi*, Mektebetü Âyetillâh el-Mer'âşî, Kum, 1406 (*Minhâcu'l-berâe* Kutbuddîn er-Râvendî'ye ait *Nehcü'l-belâğ'a* şerhidir. el-Kühkemerî kitabın tahkikini yapan ve mukaddimesini yazan muasır bir ilim adamıdır).
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Kâdir-Billâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIV, 127-128.
- Mecelletü Tûrâsinâ, 5. sayı (Şerif Radî özel sayısı), <http://rafed.net/turathona/> (et. 23.7.2013).
- Merçil, Erdoğan, "Büveyhiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, VI, 496-500.
- Emîr-Müezzi, Muhammed Ali, "İmâmî Şiflik'te Hadisin Sıhhat Kistasları ve Fakihin Otoritesine Dair Değerlendirmeler", trc. M. Ali Sönmez, *UÜİFD*, 12/2 (2003): 313-348.
- Müfid, eş-Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân b. el-Muallim Ebû Abdullâh el-Ukberî el-Bağdâdî, *Ahkâmü'n-nisâ'*, thk. Mehdi Necef, byy. 1993.
- Polat, Selahattin, "İrbâd b. Sâriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, XXII, 438.
- Özel, Mustafa, "Şerif er-Radî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 4-5.
- Râğıb el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Dârü'l-kalem, Dımaşk 1412.
- Safedî, Selâhuddîn Halîl b. Aybek b. Abdullâh, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (I-XXIX), Dâru ihyâi't-turâs, Beyrut 2000.
- Se'âlebî, Ebû Mansur Abdülmelik es-Se'âlebî en-Neysâbûrî, *Yetîmetü'd-dehr fî mehâsini ehlî'l-eser*, thk. Müfid Muhammed Kamîha, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1983.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Celâluddîn, *el-Fethu'l-kebîr fî dammi'z-ziyâdeti ile'l-Câmii's-sağîr*, Dârü'l-fikr, Beyrut 1423.
- , *Lübbüllübâb ilâ tahrîri'l-ensâb*, Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411.
- Şerîf Radî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin b. Musa b. Muhammed b. Musa b. İbrahim b. Musa el-Kâzım, *Dîvân* (I-II), Matbaatü'l-edebîyye, Beyrut 1307.
- , *el-Mecâzâtü'n-nebevîyye*, thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Mektebetü basîretî, Kum ts.
- Tehrânî, Ağa Büzürg, *ez-Zerîa ilâ tesânîfi'ş-Şîa* (I-XXIII), Dârü'l-edvâ', Beyrut 1983.
- Vâkıdî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *Kitâbü'l-meğâzî*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut ts.
- Zebebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (I-XXIII) thk. Şuayb el-Arnaûd, Muhammed Naîm el-Arkusûsî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1986.
- , *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhiri ve'l-a'lâm* (I-LII), thk. Ömer Abdüsselâm Tedmirî, byy. 1987.